

Innhold:

SKIPSFART
OG SKIPSBYGGING

SUPPLYSKIP OG BORERIGGER

NEDLAGTE GÅRDSBRUK

HANDELSPOLITIKK

LØNNSGLIDNING
I NORGE

MAKT OG AVMAKT

SOSIALØKONOMENE I
ARBEIDSLIVET

BOKANMELDELSER

SOSIALØKONOMEN

Industriøkonomisk Institutt

søker medarbeidere

Industriøkonomisk Institutt er en frittstående, statlig institusjon. Det har til oppgave å gjennomføre utredninger og studier som skal bidra til å skape et bedre og sikrere beslutningsgrunnlag for politiske myndigheter, kreditt-institusjoner, bedrifter og industriens og arbeidstakernes organisasjoner i spørsmål som gjelder industri, industriutvikling og forholdet industri—samfunn. Instituttet ligger i Bergen.

Instituttet er i ferd med å bygge opp en stab av medarbeidere. Det er utarbeidet en rammeplan for virksomheten og et arbeidsprogram for 1976, der ti større prosjektoppgaver er fastlagt foreløpig. Disse omfatter bl. a. emner som bransjeanalyser, sysselsettingsvirkninger av petroleumsvirksomhet, lavprisimport, etableringsforhold for industriforetak, samarbeid for mindre industribedrifter, norske industrietableringer i utlandet, konkurransesituasjonen for norsk industri, m. v.

Instituttet søker kvalifiserte medarbeidere til å lede prosjektarbeid og til å delta i prosjektgrupper for større utredningsoppgaver.

Søkere må ha høyere utdanning, og bør kunne arbeide selvstendig. Det vil bli lagt vekt på analytiske evner og gode kunnskaper om norsk industri. For prosjektledere kreves det dokumentert erfaring fra arbeid med å lede økonomiske utredningsprosjekter.

Lønn og øvrige ansettelsesvilkår etter nærmere avtale.

*Søknad sendes innen 5. juni til
direktør Einar Hope,
Industriøkonomisk Institutt,
Postboks 3437,
5001 Bergen,
som også kan gi nærmere opplysninger.
Tlf. (05) 25 65 00.*

Redaksjon:

Finn R. Førsund
Tor Kopperstad
Knut Arild Larsen
Leif Asbjørn Nygaard

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Kjell Fiskvik
Nils Tørje Furunes
Kristen Knudsen
Tore Vermund Knudsen
Jan Erik Korsæth
Ole Jørgen Mørkved
Tore Sager
Steinar Strøm
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN

Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Dag Bjørnland

Utkommer med 10 nummer
pr. år og sendes gratis til
foreningens medlemmer.

Sekretariat:

Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 80,—
pr. år. Enkeltnummer kr. 9,—

INNHold

LEDER

Norsk skipsfart — svensk skipsbygging 3

AKTUELLE KOMMENTARER

CARSTEN TANK-NIELSEN:
Behovet for supplyskip og mobile borerigger i norsk sektor. 4

PER HALVOR VALE:
Nedlagte gårdsbruk. 6

ARTIKLER

EINAR MAGNUSSEN:
Vår handelspolitikk — trenger den revisjon? 9

ARNE JON ISACHSEN:
Lønnsglidningshypoteser: En test med norske data. 15

TORMOD HERMANSEN:
Om makt og avmakt 24

KNUT ERIKSEN:
Sosialøkonomene i arbeidslivet — noen statistiske data. 31

BOKANMELDELSER. 35

Manuskript med innledende resymé sendes Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1 (tlf. 20 22 64). Artikler, kommentar- og/eller debattinnlegg må være redaksjonen i hende senest den 10.de i måneden før utgivelsen.

Norske Sosialøkonomers Forening i samarbeid med Sosialøkonomisk institutt
innbyr til etterutdanningskurs om

„Prisfastsettelse på offentlig ytelser”

Kurset holdes i Auditorium 6 i Eilert Sundts hus, Universitetet i Oslo,
(Blindern), i dagene 16., 17. og 18. juni 1976.

PROGRAM

ONSDAG 16. JUNI

09.00—12.00

Dosent Kåre Edvardsen,
Universitetet i Oslo:
*En oversikt over teorien om «pris-
fastsettelse på offentlige ytelser»,
med henvisninger til litteraturen.*

12.00—13.00: Pause

13.00—14.00

Dosent Gunnar Bramness,
Universitetet i Oslo:
*Inntektsfordelingsvirkninger av
prisfastsettelsen på offentlige ytel-
ser*

14.00—ca. 15.00: Diskusjon

TORSDAG 17. JUNI

09.00—11.00

Universitetslektor Steinar Strøm,
Universitetet i Oslo:
*Synspunkter på optimal pris på
elektrisk kraft*

11.00—12.00

Professor Terje Hansen
Norges handelshøgskole:
*Om prisen på elektrisk kraft til
kraftkrevende industri — En case-
diskusjon*

12.00—13.00: Pause

13.00—ca. 15.00

Paneldebatt om prisfastsettelse på
elektrisk kraft.
Deltakere: Direktør Hermod Skån-
land, Norges Bank, underdirektør
Christoffer Owe, Industridepartem-
entet, cand.oecon. Kristen Knud-
sen, Norges Rederforbund, (ordsty-
rer).

FREDAG 18. JUNI

09.00—11.00

Forsker Terje Ruud,
Transportøkonomisk institutt:
*Eksempler på prisfastsettelsen in-
nen transportsektoren*

11.00—12.00: Diskusjon

12.00—13.00: Pause

13.00—15.00

Kontorsjef Jon Engebretsen,
Teledirektoratet:
*Synspunkter på fastsettelsen av te-
lefonavgiftene*

Påmelding innen 8. juni til Norske Sosialøkonomers Forening,
Storgt. 26, Oslo 1 — tlf. (02) 20 22 64

Kursavgift kr. 200. Avgiften kan innbetales over bankgirokonto 6001.05.13408,
postgirokonto 167 88, eller pr. sjekk.

Norsk skipsfart — svensk skipsbygging

Norsk skipsfart er inne i sin alvorligste krise i nyere tid. Fraktraten er stort sett så lave at de knapt nok gir dekning for de rene driftsutgifter. Brukt tonnasje kan i de fleste tilfelle bare omsettes til en brøkdel av de priser som svarer til kostnadene ved nybygg. Den internasjonale overkapasiteten er så stor at det må ta flere år før tradisjonell skipsfart igjen kan drive lønnsomt. Når dette kan skje, avhenger av veksten i verdenshandelen, av at gamle skip blir hugget opp og av at byggingen av nye skip begrenses.

Den norske handelsflåten omfatter 8 pst. av verdens totale flåte. Dette betyr at Norge rammes særlig hardt av svikten i internasjonal skipsfart. Sterk satsing på tankfart, som er blitt hardest rammet, og betydelig tonnasje på kort-siktige fraktkontrakter, har bidratt til å gjøre situasjonen særlig vanskelig for en rekke norske rederier.

Som følge av dagens situasjon og framtidsutsiktene for internasjonal skipsfart, er også internasjonal skipsbygging kommet i store vansker. I de senere år har det vært sterk utbygging av skipsverftene i en rekke land. Det er nå ikke lenger behov for noen vesentlig levering av ny tonnasje, og i overskuelig framtid vil det være meget stor overkapasitet i skipsbygging. Dette er et problem for såvel norske som for andre lands skipsverft. Etter hvert som ordremassen blir redusert gjennom ferdigbygging, må det skje en meget betydelig nedbygging av virksomheten.

Innen OECD er det etablert en avtale om kredittvilkårene ved offentlig finansiert eller garantert

eksport av nye skip. Disse reglene skal hindre at offentlige subsidier blir et dominerende konkurranselement. Den gang etterspørselen etter ny tonnasje var stor, var det mulig å nå fram til internasjonal enighet om slike regler. Nå viser det seg hvor berettiget denne avtalen er. Ingen offentlige subsidieordninger kan bringe fram noen vesentlig økt total etterspørsel etter nye skip. Nasjonale subsidier til skipsbygging vil lett føre til et internasjonalt kappløp i bruk av statsmidler, hvor de landene som er sterkest engasjert i denne næringen vil måtte bære de største byrdene.

Den svenske regjeringen har lagt fram en proposisjon for Riksdagen om støtte til skipsbyggingsindustrien. Dette er de mest vidtgående tiltak som er foreslått til nå i noe skipsbyggingsland. Det skal bevilges 600 millioner svenske kroner til kapitalinnskudd og dekning av tap for skipsverftene. Videre skal den svenske stat garantere meget store byggekreditter, og av disse skal 3,6 milliarder svenske kroner gjelde verkstedenes bygging av skip for egen regning. I mangel av nye bestillinger vil da svenske skipsverft produsere skip for lager. Dette gjøres mulig ved at den svenske stat sikrer finansieringen og bærer risikoen.

Det vil trolig bli hevdet at tilskuddene til svenske skipsverft ikke er en subsidiering av løpende produksjon. Men en dekning av underskudd vil ha de samme virkninger, selv om det i formen blir en subsidiering med tilbakevirkende kraft. Det er all grunn til å spørre om slike tiltak er forenlige med OECD-avtalen om kredittvilkår innen skipsbygging.

Når den svenske stat vil finansiere bygging av skip for lager, er dette et meget drastisk støttetiltak. Det vil bli argumentert med at disse garantiene er ledd i en 30 pst. reduksjon av byggekapasiteten. Realiteten er en produksjonsgaranti for 70 pst. av kapasiteten, etter at verkstedene har levert de skipene som rederier har bestilt. Uten de planlagte garantiene må nedbyggingen av svensk skipsbygging bli langt sterkere.

Det er nå betydelig risiko for at flere land velger å innføre støtteordninger for å opprettholde skipsbygging.

Også i Norge vil det være ønsket om dette. Slike tiltak bør unngås. Det er meningsløst å produsere noe som ingen har behov for, og slik virksomhet bør ikke gis statlig støtte. Heller ikke overgangsordninger eller tiltak for omstilling bør baseres på slike prinsipper.

Virkninger av den svenske støtteordningen og av andre lignende tiltak er at overskuddet av tonnasje øker og at krisen i internasjonal skipsfart forlenges. Fra svensk side kan det bli lagt større vekt på sysselsettingen i skipsbygging enn på muligheten for å drive skipsfart. Men den svenske støtteordningen vil for oss gi meget store skadevirkninger.

Det er forholdsvis sjelden at Norge og Sverige har vesentlig forskjellig syn på internasjonale økonomiske saker. I dette tilfellet bør en klar uenighet markeres. Våre muligheter til å påvirke svenske støttetiltak kan være beskjedne, men denne saken bør tas opp offisielt, slik dens betydning tilsier.

AKTUELLE KOMMENTARER

BEHOVET FOR SUPPLYSKIP OG MOBILE BORERIGGER I NORSK SEKTOR

AV

CARSTEN TANK-NIELSEN

Da regjeringen i sin tid fastsatte et tak på årsproduksjonen av norsk olje og gass, svarende til 90 mill tonn olje-ekvivalenter, ble dette gjort ut i fra to kryssende hensyn. På den ene side finner man hensynet til inntektsvirkningene av olje- og gassproduksjonen. På den andre hensynet til et rimelig aktivitetsnivå og ønsket om å kunne opprettholde oljeutvinningen over en rimelig periode.

Nå vil det imidlertid være vanskelig å anslå et aktivitetsnivå ut i fra et gitt produksjonstak alene. Man kan i prinsippet tenke seg høyst ulike behov for varer og tjenester ved et visst produksjonsvolum. Hvorvidt denne mangel på entydighet er årsaken til at stadig fler supplyskip og mobile borerigger er uten beskjeftigelse, skal foreløpig være usagt. Sikkert er det imidlertid at norsk oljevirk-somhets behov for slike rigger og skip synes å være og å bli svært moderat i norsk sektor av Nordsjøen. Hvorfor det er slik vil bli redegjort for i denne kommentaren.

I utgangspunktet kan man forestille seg to vidt forskjellige måter å produsere de 90 millioner tonn (pr. år) oljeekvivalenter på. Enten kan produksjonen skje fra en rekke mindre, men likevel økonomisk driv-verdige felt. Eller den kan skje fra et fåtall, store felt.

De to produksjonsmåtene er svært forskjellige hva angår behovet for borerigger. Ved mange mindre funn, vil det totale antall lete-, test- og avgrensningshull være vesentlig større enn ved få og store funn. En rekke mindre funn, betyr derfor et relativt stort behov for borerigger. Det omvendte vil være tilfelle ved få og store funn.

Situasjonen vil være den samme for supplyskip. Det er umiddelbart gitt av sammenhengen mellom behovet for borerigger og slike skip. I tillegg vil mange mindre funn tilsi en større geografisk spredning av aktiviteten på kontinentalsokkelen, noe som vil bidra til et større transportarbeid enn ved mer konsentrert virksomhet.

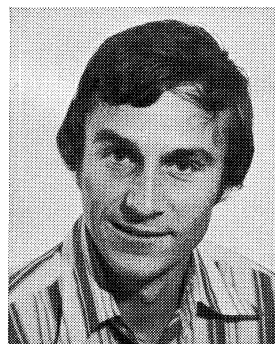
I Nordsjøen er situasjonen den at man har funnet relativt store olje- og gassfelt. For dem som håpet og satset på et høyt aktivitetsnivå, betyr dette at man har fått realisert den minst gunstige av to svært forskjellige produksjons-strukturer. I hvilken grad det igjen burde få betydning for det taket som er gitt for utvinningen, vil jeg la ligge.

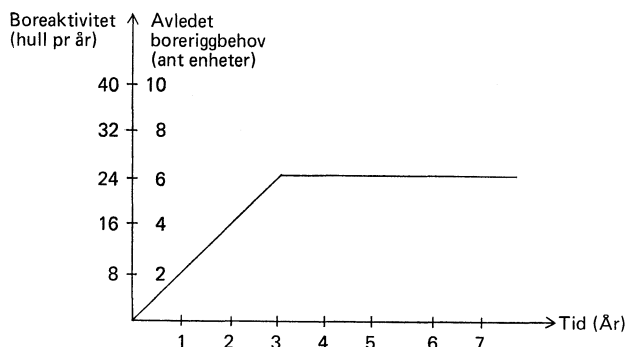
Nå kan man godt tenke seg en, i absolutt forstand, relativt stor aktivitet selv ved store funn og et «lavt» produksjonstak. Dersom funnsannsynligheten samtidig hadde vært liten, ville dette nødvendiggjort en mer omfattende letevirsomhet, (d.v.s. utdeling av langt flere blokker), for å finne de samme olje og gassmengder. I Nordsjøen har imidlertid funnsannsynligheten vært stadig økende, og er i dag meget høy sammenlignet med andre offshore-områder.

Vi står følgelig overfor den paradoksale situasjon at de store feltene og den store funnsannsynligheten i Nordsjøen, til dels selve symbolet på dette områdets suksess i olje-sammenheng, er svært ugunstig med hensyn til aktivitet. Uten kanskje å ville det, har vi fått en stordriftsstruktur med dens fordeler, men med ulemper for enkelte investorer.

Tar vi så utgangspunkt i dagens situasjon med det gitte produksjonstak og de erfarte feltstørrelser og funnsannsynligheter, synes dette å indikere et fremtidig borebehov i en del år fremover på en ca. 20—25 hull pr. år. Denne boreaktivitet vil referere seg til en likevektsituasjon hvor man i gjennomsnitt øker gjenværende reserver med en mengde som tilsvarer den mengde som tas ut. Nå er det på ingen måte gitt at den fremtidige boreaktivitet vil legge seg på dette nivå. Man kan i de nærmeste årene få en relativ økning såvel som en relativ reduksjon. Men la oss et øyeblikk anta at det i disse årene blir boret mellom 20 og 25 hull pr. år, og la oss dernest undersøke betydningen av en nedtrapping henholdsvis opptrapping av boreprogrammet.

Et rimelig anslag er at en borerigg i gjennomsnitt kan bore 4 hull pr. år. Da vil et årlig boreprogram på 20—25 hull tilsi et behov på 5—6 rigger forutsatt at samtlige hull bores av mobile borerigger. Og det er ikke sikkert. En del av disse hullene vil være produksjonshull som ofte bores av de faste installasjonene på feltet. Et anslag på 5—6 rigger vil derfor være en øvre grense på behovet ved det gitte boreprogram. Antas videre at det behøves 2 supplyskip pr. rigg, er det klart at etter-spørselen etter slike skip, selv om man legger til det antall som vil betjene de faste installasjonene i Nordsjøen, også vil bli moderat. Som en kontrast til denne etterspørselen fra norsk sektor, står

Figur 1. Avledet aktivitet fra boring av hull.

de norske investeringene. For norsk regning er det i alt kontrahert mellom 50 og 60 borerigger hvorav 20 er levert. Tilsvarende er det kontrahert ca. 140 supplyskip, hvorav 130 er levert.

Boreaktiviteten i Nordsjøen er i dag kommet opp i de nevnte 20—25 hull på årsbasis. Dersom dette aktivitetsnivået fastholdes, betyr det at denne aktiviteten går over fra en vekstfase til en likevektsfase. Det kan være verd å merke seg hva som skjer ved overgangen mellom disse fasene, fordi overgangen har ulike konsekvenser for de forskjellige parter som berøres av etterspørselen etter supplyskip og mobile borerigger.

For eierne av disse skip og rigger, betyr det at veksten i etterspørselen vil avta, for deretter å bli avløst av et konstant behov for denne type tjenester. For verftsindustrien derimot, er forholdet et helt annet. Dette kan illustreres ved et resonnement gjennomført i en rapport fra Chr. Michelsens inst. (cand. oecon. Leif Ervik: «Styring av Aktiviteten i Nordsjøen ved Blokktildeling»). Resonnementet er gjennomført ut fra et eksempel som er gjengitt i figur 1.

Figuren viser det tilfellet at boreaktiviteten trappes opp fra 0—24 hull pr. år i løpet av en 3-års periode, for deretter å holde seg konstant. Dette forutsetter en produksjon av to riggenheter pr. år, hvilket ikke er mer enn hva norske veft kan klare å levere.

Figuren sier da at så lenge boreaktiviteten er økende, vil behovet for rigger øke, og bygging av slike rigger med tanke på norsk oljeaktivitet, vil derfor være et aktuelt produksjonsalternativ for disse verftene. Men idet vi går over i en likevektsfase svarende til 24 hull pr. år, vil behovet for rigger ikke øke mer og produksjonsbehovet være null. Ut i fra eksemplet har produksjonsalternativet bare vært en realitet i 3 år.

Eksemplet er i første rekke velegnet til å beskrive tidsutviklingen i behovet for borerigger (og

derfor også supplyskip), i to ulike faser av norsk oljevirkksomheten. I sum, konkluderer eksemplet (og figuren) med

- Hvis boreaktiviteten legger seg på et konstant nivå, vil det ikke bli behov for flere rigger (underforstått, inntil de gamle må erstattes, hvilket normalt tar lang tid).
- Skal de produksjonssteder som hittil har satset på produksjon av borerigger, kunne fortsette sin produksjon av slike, må boreaktiviteten stadig øke.
- Dersom man i tillegg ønsker at også andre steder skal delta i denne produksjonen (distriktshensyn o.l.), må boreaktiviteten øke stadig raskere.
- Synker derimot boreaktiviteten, vil dette føre til at rigger blir arbeidsledige.

Eksemplet gir derfor også en viss antydning om konsekvensene av reduksjon, henholdsvis økning av boreaktiviteten.

Er eksemplet relevant for norsk oljevirkksomhet? Det kan selvfølgelig diskuteres. Selv vil jeg være tilbøyelig til å si ja. Det kan i det minste i øyeblikket, se ut som om boreaktiviteten, etter å ha økt siden 1965, er i ferd med å flate ut for en stakket stund. Når representanter for verftsindustrien i dag opplever norsk oljevirkksomhet som avtagende, så kan dette være en indikasjon på at vi, uttrykt i boreaktivitet, er i ferd med å gli inn i en likevektsfase. Når det gjelder varigheten av vekstfasen, som i eksemplet var satt til 3 år, så har nok denne fasen vært vesentlig lenger i norsk oljevirkksomhet. De boreriggere som opererer på norsk sektor er likevel så pass nye, at det normalt skal gå lang tid før de behøves å bli erstattet. Utiktene for produksjon av borerigger for norsk oljevirkksomhet, kan derfor fortone seg omtrent som i eksemplet.

Nå er det liten grunn til å være etterpåklok. Denne kommentaren er da heller ikke ment slik. Det er tross alt først gjennom de senere års funn at man har ervervet seg tilstrekkelig kunnskap om Nordsjøens geologi til å kunne si noe sikkert om produksjonsstrukturen. Erfaringene bør imidlertid trekkes inn ved planleggingen av den forestående oljevirkksomheten i Nord-Norge. Bygging av borerigger o.l. i dette området kan nok være ønskelig ut i fra distriktpolitiske hensyn. Men viser det seg at behovet blir like lite som i norsk sektor syd for 62°N, vil denne byggevirkksomheten, som vist tidligere, bli av kort varighet. Etablering av slik byggevirkksomhet her, vil da skape og ikke løse problemer. I tillegg vil det bety økte vanskeligheter for de steder som allerede er involvert i denne del av oljevirkksomheten.

NEDLAGTE GÅRDSBRUK

AV

PER HALVOR VALE

I slutten av 1975 offentliggjorde Statistisk Sentralbyrå en undersøkelse av de gårdsbruk som ble borte som egne driftsenheter i perioden 1969—1974 (Jordbruksstatistikk 1974). Som egne driftsenheter ble regnet at en minst har 5 dekar jordbruksareal i drift.

Alt i alt ble 34 139 bruk over 5 mål borte, eller nedlagt, i årene 1969—1974. Det er omtrent like mange bruk som ble nedlagt i perioden 1964—1969, og atskillig flere bruk enn det som ble nedlagt i perioden 1959—1964.

Litt om begrepet nedlagt bruk.

Begrepet nedlagt bruk er definert slik at det ikke sier noe om jordvegen fortsatt brukes til jordbruksproduksjon eller om jorda legges brakk. At gårdsbruket legges ned forteller i seg selv derfor lite om hvordan det går med norsk jordbruksproduksjon. Ofte vil bosettinga og bygdemiljøet indirekte spille en rolle for mulighetene for jordbruksproduksjonen. Begrepet nedlagt bruk (slik det er definert) forteller heller ikke noe om bosettinga på bruket opprettholdes eller ei. Derfor forteller det forhold at det stadig nedlegges gårdsbruk kanskje ikke så mye om utviklingen i norsk jordbruk og norsk matproduksjon.

Ved en vurdering av mulighetene for norsk jordbruksproduksjon i framtida er det mange som vurderer slik: Det er svært viktig å ha et øye for den bosettingen vi har i landbruksdistriktene. Det er mange grunner til at det er dette som er det vesentlige i forbindelse med problemene i landdistriktene og for den framtidige landbruksproduksjon. Reduseres bosettingen, og kommer under en nedre terskelverdi, kan de sosiale og økonomiske funksjoner bli skadelidende og svekke lokalsamfunnets levedyktighet. Dette er, ifølge én oppfatning, den viktigste trussel mot vår framtidige landbruksproduksjon.

Disse som mener dette, vil påstå at hvis en kan opprettholde bosettingen i landdistriktene, og lokalsamfunnet vil kunne funksjonere tilfredsstillende, er det mindre vesentlig om enkelte bruk blir borte som driftsenheter. Er det behov for matproduksjon på større eller mindre del av disse jordbruksarealer, er det sannsynlig at nabogårder vil leie jorda og sørge for at den samlede produksjon blir stor nok.

Blir det på sikt prekær matmangel, og behov for å ta i bruk de nedlagte bruk, kan dette lett skje hvis

en har opprettholdt bosettingen på brukene og i landdistriktene (selv om brukeren en kortere eller lengre periode har vært utenfor jordbruk og innom andre næringer).

Slik «nedlagt bruk» her er definert, er det vesentlige om brukeren i øyeblikket driver jorda, ikke om brukeren eller noen annen bor på bruket (og senere om nødvendig kan gjenoppta jordbruksproduksjon).

Hvorfor nedlegges bruk?

Vanligvis er det et kompleks av årsaker som fører til at et bruk blir nedlagt.

Ett av spørsmålene i undersøkelsen het: «Hva er den utløsende årsak til at bruket ble borte?» Selv om en ved et slik spørsmål lett kan overse viktige forhold i en større sosial og økonomisk prosess som fører til nedlegging, tror jeg at de svar dette spørsmål gav, avdekker noe sentralt.

De svar en fikk i undersøkelsen var: (1) Brukeren ble gammel (15 pst.), (2) brukeren døde (45 pst.), (3) brukeren hadde, fikk annet arbeide, og hadde ikke tid til å drive bruket (35 pst.), (4) annen årsak (5 pst.).

Det er et interessant trekk ved resultatene ovenfor at vel $\frac{1}{3}$ av de bruk som er blitt borte, har fått annet arbeid og ikke lenger hadde tid eller interesse av å drive bruket.

Den viktigste årsaken til at bruk ble borte som egne driftsenheter, var imidlertid at gårdbrukeren ble gammel eller at brukeren døde (underforstått at det ikke var noen til å overta bruket ved generasjonsskifte).

Kjennetegn ved de bruk som nedlegges.

Siden det er død og høy alder som fører til at bruket går ut av jordbruksproduksjon, vil det kanskje være rimelig å anta at de nedlagte brukene blant annet har en høyere alder på brukeren enn resten av gårdsbrukene i Norge. Dette går også klart fram av undersøkelsen.

Det er videre et tydelig trekk at de små bruk, under 50 dekar, er relativt sterkt berørt ved nedlegging, og at de større bruksklasser, over 50 dekar, er underrepresentert blant de nedlagte bruk.

Mange vil vel mene at det også er rimelig at det er slik: De små bruk, de som har et lite areal, vil vel tjene mindre enn de som har et større og delvis stort jordbruksareal å produsere jordbruksprodukter på. — Dette er imidlertid bare delvis

riktig. Statistikken — «Inntekt etter skattelikningen» — forteller at for bruk under 100 mål er det omtrent ingen forskjell mellom påregna inntekt på ulike bruksstørrelser. Ved jordbruksstillinga 1969 fant man følgende samlede gjennomsnittsinntekt på ulike bruksstørrelser (et forhold som neppe har endret seg vesentlig senere).

Under 20 dekar:	17,1	tusen kr.
20—49,9 » :	16,1	»
50—99,9 » :	17,7	»
Over 100 dekar:	27,6	»

Forskjeller i samlet inntekt kan derfor *ikke* forklare at bruksstørrelsen under 20 dekar skal være så mye mer representert blant nedlagte bruk, relativt sett, enn bruk mellom 20 og 50 dekar og kanskje særlig i forhold til bruk mellom 50 og 100 dekar.

Hovedforklaringen på at de små bruk har like store inntekter som på de noe større bruk, skyldes supplerende arbeidsmuligheter og attåtinntekter.

Dette forteller videre at de bruk som nedlegges, således i stor utstrekning er kombinasjonsbruk. Dette går klart fram av materialet: Av de bruk som ble nedlagt hadde bare 11 pst. bruket som eneste levevei, 12 pst. hadde bruket som viktigste levevei, mens hele 77 pst. hadde bruket som ikke viktigste levevei (herunder pensjon). De tilsvarende tall for alle brukene i Norge i 1969 var 33 pst. 21 pst. og 46 pst.

Av de bruk som ikke har jordbruket som viktigste levevei og som ble nedlagt, var vel 50 pst. av inntekten fra annen næringsvirksomhet, 40 pst. pensjon og 6 pst. jordbruksinntekter. At det er kombinasjonsbruk som nedlegges, kan ikke uten videre tolkes som en svakhet ved yrkeskombinasjoner. Uten attåtinntektene måtte kanskje flere av de små bruk nedlegges.

Hva skjer med de nedlagte bruk?

Brukene blir i svært mange tilfeller husvær for den tidligere bruker, både i de tilfeller en tar seg annet arbeid, og blir gammel og sjuk. I andre tilfeller blir bruket husvær for andre. I 85 pst. tilfeller blir våningshuset nytta som vanlig bustad. I 9 pst. tilfeller blir våningshuset nytta til feriested og i 6 pst. tilfeller unytta.

I de tilfeller drifta på bruket blir nedlagt på grunn av alder og sjukdom, er det høyst vanlig at brukeren blir boende på gårdsbruket (9 av 10). Men undersøkelsen viser at også i de tilfeller brukeren «hadde eller fikk annet arbeid» — og bruket så ble nedlagt som gårdsbruk — valgte brukeren å bli boende på bruket (9 av 10).

Når brukeren døde ble våningshuset ofte nytta som bustad (7 av 10).

Hva ble så jorda nytta til etter nedleggingen? 65 pst. av jorda ble overtatt av andre bruk, hvorav 60 pst. av jorda ble leid bort (7 pst. ble solgt), 30 pst. ble liggende unytta, 5 pst. ble brukt til tomter, veger og skogplanting.

Det er altså et inntrykk at selv om bruket opphører som driftsenhet, blir bruket opprettholdt

som bustad, som regel av brukeren sjøl. Flytting til en annen del av kommunen, eller til en annen kommune, skjer bare unntaksvis (1,5 av 10).

Bosettingen i kommunen opprettholdes på kort sikt — og derfor lokalsamfunnet. Mange mener som sagt at dette er det viktigste med tanke på å opprettholde en jordbruksberedskap. På kort sikt ledes arbeidsinnsatsen inn i andre produksjoner, men kan om nødvendig raskt overføres til matproduksjon.

En nokså stor del av jordvegen blir fortsatt nytta til jordbruksformål, først og fremst ved leie av jord (og litt jordkjøp). Lite jord blir tatt til veger, bygninger, boliger osv.

Perspektiv på lang sikt.

Et svært viktig spørsmål er imidlertid hva som vil skje på noe sikt, f.eks. når brukeren dør. Ved hjelp av den nevnte undersøkelsen, eller noen annen foreliggende undersøkelse, kan en ikke svare på dette spørsmålet.

Det som fremfor alt gjør dette til et så kritisk spørsmål, er at så mange av bruka har sluttet med jordbruksdrift på grunn av høy alder og sjukdom (6 av 10 bruk). Det er ikke overraskende at disse brukerne fortsetter å bo på bruket. Det er imidlertid høyst usikkert om de som etter loven overtar eiendommen vil flytte inn i husene når disse menneskene faller bort.

Jeg tror at vi må regne med at dette ikke vil skje så ofte. Jeg tror f.eks. at kombinasjonsbruket, særlig de som er små og hvor graden av yrkeskombinasjoner og attåtinntekter er stor, ofte gjennomgår følgende utviklingsfaser over tid:

(1) Jordbruksdrifta nedlegges, men brukeren fortsetter å bo på bruket. Betydelige deler av jorda drives av nabogårdene, hvis bruket ikke er for avsidesliggende. (2) Ved brukerens død, ved generasjonsskifte, blir husene ofte stående tomme og brukes oftest som et feriested for den som har arvet eiendommen. I denne fasen arbeider nabogårdene for kjøp av jordvegen, slik at de kan basere drifta på noe sikrere grunnlag (den første tida leier de ofte jorda på kortsiktige kontrakter). (3) Lovverket og landbrukspolitiske myndigheter legger også opp til slike løsninger, og dette blir ofte resultatet etter en tid. På sikt blir ofte bygningene på bruket dårlig vedlikeholdt.

Bosettinga i lokalsamfunnet er da svekket, og i mange landbruksdistrikter er dette kanskje den største trussel mot framtidig produksjon av jordbruksprodukter (eventuelt jordbruks beredskap).

I en slik situasjon vil det kunne være en bedre løsning å svekke rettighetene til de som har den juridiske arverett til landbrukeiendommene i dag, og først og fremst få tak i de mennesker som kan tenke seg å flytte til de bruk som i dag blir nedlagt. Dette vil være å utnytte den generelle interesse som fins for landbruket i samfunnet (og den kan være betydelig). (Myndighetene har med den nye bestemmelsen om boplikt for så vidt gått et skritt i denne retning, men svært mange har ordnet seg slik at de ikke kommer under den nye lo-

ven, og altså kan overta eiendommer og disponere dem uten å ha boplikt. Dessuten er kravet om boplikt bare 5 år, en svært kort tid i den sammenheng vi her ser på).

Ikke alltid, men ofte er altså det viktigste for bygdene at bosettinga kan holdes oppe. Med den holdningsendring og nye verdiorientering som vi kan ane i dag, ikke minst blant unge mennesker, til fordel for jord, mat, bygder og natur, tror jeg at mange vil overveie å ta bosted på et nedlagt bruk og drive noe av jorda (i kombinasjon med lærerarbeid, kunstnerarbeid, skrivearbeid, andre yrkeskombinasjoner, ofte i tilknytning til yrker som i dag er uvanlig i landbrukssammen-

heng). For å finne de mennesker som er villig til dette, tror jeg at en må lete hovedsakelig utenfor den gruppen som i dag har den juridiske arverett til brukene.

Konsekvensene av at en svekker den juridiske arverett vi i dag har til gårdsbruk, vil være at en legger mindre vekt på familie- og slektstilknytning, på formell landbruksfaglig utdanning og tradisjonelle delmål i landbruket, f.eks. stor produksjon pr. arealenhet, store ytelser pr. dyr osv. Dette kan etter min mening likevel være fordelaktig for samfunnet og bygdesamfunnene når en vurderer den bedre rekruttering til småbrukene som på denne måten kan oppnås.

THE WORLD BANK

Offers challenging opportunities for highly qualified men and women who are interested in international development work either on a career or fixed-term basis and invites applications from:

ECONOMISTS

to join Departments concerned with the Bank's lending operations and with policy-oriented research activities. In particular we are seeking *Country Economists* who are interested and experienced in the analysis of economic policy and social development of individual countries with emphasis on board issues such as growth, employment and income distribution. We are also seeking *Research Economists* to join our Development Policy Staff to participate in research projects and policy work on a wide range of subjects including public finance, trade of manufactures from developing countries, commodities, agriculture and rural development.

The academic qualifications required of an

economist are an advanced degree in economics. Great importance is attached to the proven capability of candidates to apply economic tools to the analysis and solutions of practical problems in developing countries.

The majority of staff are stationed at its Headquarters in Washington, D.C., U.S.A., but frequent international travel is involved. Thus, in addition to a good command of written and oral English, knowledge of other languages, particularly French, Spanish or Arabic is desirable.

Salaries are competitive and benefits include pension, group life and medical insurance, education plan and home leave every two years.

Deadline for applications: 7 June 1976.

Further information may be obtained from

Direktoratet for utviklingshjelp (NORAD)
Fridtjof Nansens vei 14, Oslo 3 P. O. Box
8142, Oslo-Dep, Oslo 1, tlf. 46 18 00, ext.
183/182.

Vår handelspolitikk — trenger den revisjon? ¹⁾

AV

DIREKTØR EINAR MAGNUSSEN,
NORGES BANK

Det har lenge vært behov for en gjennomgåelse av vår utenriks-handel og handelspolitikk. De innlegg som har kommet fra profes-sorene Tore Thonstad og Leif Jo-hansen er nyttige i denne forbin-delse. Men i motsetning til hva de to professorene mener, bør fri-

handel fortsatt være det hoved-prinsipp som vil tjene oss best.

Frihandel har ikke vært noe altfor dominerende prinsipp i praktisk handelspolitikk. Det har ikke vært akseptert at markeds-økonomien eller frikonkurranse-systemet skal gi løsningene uten inngrep fra myndighetenes side.

Ofte må frihandelsideene gi tapt for særinteresser når det kommer til en konfrontasjon. Men et fritt og omfattende varebytte med utlandet vil fortsatt være viktige forutsetninger for å oppnå blant annet økonomisk vekst og jevnere inntektsfordeling gjennom heving av lave inntekter.

Det har lenge vært behov for en dyptpløyende gjennomgåelse av vår utenrikshandel og vår handelspolitikk. Tiltak som påvirker vår utenrikshandel har ofte vært preget av foreldede problemstillinger eller en for sterk grad av sektortenkning. Myter har fått leve fordi det ikke har vært særlig utbredt og akseptert å stille spørsmåltegn ved dem.

En slik gjennomgåelse er nå i gang i Handelsdepartementet og når resultatene av denne foreligger bør vi kunne få et bedre grunnlag for å diskutere vår handelspolitikk. Men selvsagt skal vi ikke sitte med hendene i fanget og vente på Handelsdepartementets melding. Vi bør tvert imot ha en debatt som kan gi stimulans og bidrag til det arbeid som foregår i departementet og det med deltakere fra universiteter, forskningsinstitusjoner, offentlig tjeneste, organisasjonene og næringslivet.

Jeg vil se de innlegg som har kommet fra profes-sorene Tore Thonstad²⁾ og Leif Johansen³⁾ som nyttige i denne forbindelse. Begge har de rettet søkelyset mot sider av vår økonomiske situa-sjon som er relevante for en slik gjennomgåelse.

Men — jeg deler ikke deres sterkt kritiske holdning til frihandel. Personlig mener jeg — såvidt jeg kan forstå i motsetning til de to professorer — at utgangspunktet må være at frihandel som hovedprinsipp fortsatt vil tjene realiseringen av våre samfunnsøkonomiske mål best.

Fordelene ved frihandel ligger i

- 1) at varene vil produseres der kostnadene er la-vest og at vi derved kan konsentrere oss om produksjon der lønnsinntektene er høyest
- 2) at åpne markeder gir små land som Norge mulighet for å utnytte stordriftsfordeler, også med økte inntekter som resultat
- 3) at statlig maktutøvelse får mindre plass i han-delspolitikken, noe som må være klart til for-del for små land
- 4) at et fritt og åpent handelssamkvem vil bidra til å spre ny teknologi og nye produkter hurtigere
- 5) at et fritt og åpent handelssamkvem vil bidra til en økt grad av fredelig sameksistens mellom nasjonene
- 6) at prinsippene har vist sin levedyktighet gjen-nom en økonomisk vekstperiode uten like i in-dustrilandenenes historie.

Av deres foredrag ser det ikke ut til at våre to professorer legger vekt på disse momenter. Leif Johansen går i sitt foredrag overhodet ikke inn på at frihandel kan ha positive sider. Han trekker alle sine konklusjoner på grunnlag av en beskri-velse av en outrert situasjon der frihandel fun-gerer på sitt verste. Thonstad skyver argumentene for frihandel til side med bemerkning om at de er velkjente.

De er mer enn det! De er avgjørende! Inntil noen har kommet opp med en overbevisende argumen-tasjon for det motsatte tror jeg vi gjør best i å holde fast ved frihandel som hovedprinsipp. Jeg kan ikke se at de to professorer har frembrakt en slik overbevisende argumentasjon. Siden deres kon-klusjoner har fått så stor publisitet må jeg imidler-tid bruke noe tid på å forklare mitt synspunkt nær-mere.

¹⁾ Foredrag i Sosialistiske Økonomers Forening 8. april 1976.

²⁾ Tore Thonstad: Har Norge en for åpen økonomi? Statsøkonomisk tidsskrift, under utgivelse.

³⁾ Leif Johansen: Krisen i verdensøkonomien — ny-orientering av Norges økonomiske politikk? Sosial-økonomen nr. 2 1976.

Jeg må få presisere at *jeg* ikke mener at vi skal la oss *tyrannisere* av frihandelsprinsippet — like så lite som vi internt lar oss tyrannisere av markedsøkonomien selv om det er dens prinsipper som i *hovedsak* preger vår økonomiske virkelighet. Markedsøkonomien bør vi la fungere slik at den kan tjene de mål vi søker å nå — men heller ikke lenger. Markedsøkonomien er det system som hittil har vist at det gjennom desentraliserte avgjørelser kan gi oss rimelige totalresultater. Men vi *underkaster* oss ikke resultatene av et fritt markedssystem. I alle vestlige industriland, i større eller mindre grad, griper myndighetene inn for å korrigere og justere for at vi skal få bedre totalresultater på de viktigste samfunnsøkonomiske målområder. Vi kommer aldri unna konflikten mellom sentral styring og desentraliserte avgjørelser.

I verdensøkonomien har vi imidlertid ikke noen sentralmyndighet. Inngrep må da komme fra de enkelte lands myndigheter. Mellom en gruppe handelspartnere som hovedsakelig baserer sin økonomi på markedsprinsipper, må det særlig være i et lite lands interesse at handelspolitisk maktutøvelse begrenses.

Et relativt åpent handelssystem må imidlertid bygge på at de organisatoriske forhold og samfunnsøkonomiske målsettinger ikke spriker for mye mellom handelspartnerne. Dette har vært hovedgrunnlaget for det meste av det internasjonale økonomiske samarbeidet vi har hatt i etterkrigstiden — man har forsøkt å bli enige om hovedmålene og hvordan man best skulle nå dem. Man har bygget opp internasjonale systemer med hel- og halv-automatiske kreditter og bestemmelser som tillater temporære restriksjoner på handel og betalinger for å lette det enkelte lands realisering av disse økonomiske hovedmål. En viktig justeringsmekanisme som etter hvert har kommet til å bety stadig mer er endringer i valutakursforholdene.

Likevel har de enkelte land innført mange mer eller mindre permanente avvik fra et frihandelsystem. Og slik må det også være fordi mange av de ambisiøse mål vi i dag setter oss i vår økonomiske politikk ikke ville kunne realiseres uten.

Når vi skal gjøre vår handelspolitikk til gjenstand for en kritisk gjennomgåelse mener jeg at det er disse våre forskjellige tiltak, som fremstår som korreksjoner til frihandelsystemet, vi bør gå nærmere etter i sømmene — om de bør justeres, fjernes eller suppleres. Men det internasjonale handelssystem, som i hovedsak må sies å være basert på et relativt fritt varebytte, bør vi beholde fordi det tjener våre interesser best.⁴⁾

Professor Thonstad går i sitt foredrag inn på forslag til slike justeringer i vår handelspolitikk og på flere punkter deler jeg hans syn. Dessverre har imidlertid de to professorers foredrag i alt for sterk grad framtrådt som ensidige angrep på frihandel som system, på prinsippene for en

åpen økonomi med høy utenrikshandel. Dette anser jeg for svært uheldig, særlig i en konjunktursituasjon hvor de proteksjonistiske tilbøyeligheter alltid vil være særlig sterke.

Innleggene kommer også på et tidspunkt hvor motstanden mot strukturendringer er særlig sterk og hvor argumentene for økt selvdekning på enkelte områder har vært hevdet med stor styrke. De to professorenes innlegg vil derfor av mange ses som svært kjærkomne. Mange vil se det slik at vi her har fått solide teoretiske begrunnelser for generelt å føre er mer proteksjonistisk politikk.

Jeg står ikke klar til å trekke den konklusjon at vår økonomi i dag er for lukket, at vi bør åpne den ytterligere. Heller ikke er jeg klar til å trekke den konklusjon at vår handelspolitiske dør til utenverdenen står akkurat passe på klem. Men etter flere gangers grundig gjennomlesing av både Thonstad og Johansens innlegg kan jeg ikke der finne særlig nye og mer overbevisende argumenter for at vi akkurat nå bør begynne å skyve døra til overfor våre handelspartnere blant markedsøkonomilandene.

De to professorer har utvilsomt trukket fram relevante forhold som *trekker i retning* av en mer lukket økonomi. Men de har ikke en gang gjort forsøk på en balansert vurdering som kan gi grunnlag for de bastante konklusjoner som er trukket. Begge forutsetter at frihandelstankegangen hittil har fått råde grunnen i altfor stor grad, at argumentene for åpen økonomi har hatt full gjennomslagskraft og at argumentene som taler for lukket økonomi i for stor grad er skjøvet til side. Dette er forutsetninger som det vel er grunn til å se nærmere på. Det *kan* vise seg at de er riktige. Men jeg kan ikke i de to innlegg finne belegg for at de er det.

Professor Thonstad tar utgangspunkt i følgende:

«Alt i alt synes det som om det er viktig å reise spørsmålet om en nå har gått for langt, og om vinstene ved utvidelse av det frie varebytte oppveies av så store ulemper på annet hold at en bør revurdere frihandelspolitikken og gå inn for en noe større grad av avskjerming av vår økonomi.»

Frihandelsprinsippene har neppe vært så dominerende som Thonstad gir inntrykk av. Leif Johansen gir f.eks. i sitt foredrag klart uttrykk for at avvikene fra frihandelsprinsippene er mange. Men like fullt må det være fornuftig å stille spørsmålet slik Thonstad gjør. Men han fortsetter:

«Framstillingen i det følgende er bevisst lagt noe ensidig opp, idet argumentene for frihandel antas vel kjent.»

Det er hans framstilling utvilsomt og denne setningen glemmes bort av dem som ønsker det.

I sitt innlegg går Thonstad i første rekke igjen om de tradisjonelle argumenter som trekker i retning av å beholde en større styring over handelen enn det de frie frihandelsprinsipper ville gi. Av framstillingen kan man få det inntrykk at det ved utformingen av vår handelspolitikk og vår

⁴⁾ I dette foredraget har jeg begrenset meg til å vurdere norske interesser snevert definert. Jeg går således ikke inn på det behov for handelspolitiske tiltak som u-landenes interesser vil kreve og som i mange tilfelle vil bryte med frihandelsprinsippet.

økonomiske politikk i meget liten grad er tatt slike hensyn — det vil si at frihandelsprinsippene har vært dominerende. Jeg kan ikke forstå at dette er en riktig beskrivelse av virkeligheten.

Men Thonstad reiser også i sitt innlegg spørsmålet om eksportens lønnsomhet er overvurdert og sier:

«I Norge har det nesten vært et dogme at det er bra jo høyere eksporten er. Bak dette har forhåpentligvis ligget en antakelse om at eksportnæringene stort sett er mest lønnsomme, vurdert til verdensmarkedspriser. Denne antakelse har nok iblant vært solid fundert, men jeg er redd for at kalkylene i andre tilfeller har vært for enkle.»

Og han konkluderer:

«Ut fra dette at lønnsomheten i deler av eksportproduksjonen antakelig har vært overvurdert vil Norge direkte kunne tjene på en viss reduksjon i vår utenrikshandel. Dette kan skje blant annet ved en gradvis reduksjon av den direkte og indirekte subsidiering av eksportnæringene».

Personlig mener jeg at dette er et av de viktigere ankepunkter som kan reises mot den del av vår økonomiske politikk som har påvirket vårt varebytte med andre land og jeg ser det som fortjenestfullt at Thonstad så klart påpeker dette. Man må imidlertid være oppmerksom på at eksportnæringer i noen grad er gitt støtte ut fra hensynet til sysselsettingen i industrifattige distrikter selv om jeg ikke vil være uenig i at dette kunne vært forsøkt oppnådd også på annen måte. Men det som jeg også finner grunn til å gjøre oppmerksom på er de tiltak Thonstad her angriper nettopp er eksempler på *avvik* fra prinsippet om frihandel i sin rene form fordi vi gjennom eksportstøttetiltak forvrir den situasjonen som er forutsatt å ligge til grunn for frihandelen. I denne viktige delen av sitt foredrag går således professor Thonstad ikke *imot* prinsippene for frihandel.

Så sier professor Thonstad videre:

«Dertil bør vi overveie å vri konkurranseforholdene ytterligere i favør av importkonkurrerende næringer, ved direkte subsidiering og ved handelspolitiske tiltak. Dette kan nok medføre av vi gir avkall på noe inntekt i gode tider, men Norge er nå blitt så rikt at vi bør ha råd til dette hvis vi derved kan øke våre styringsmuligheter, skape triveligere arbeidsplasser, sikre vår bedredskap bedre, og gjøre vår økonomi mindre sårbar ved internasjonale tilbakeslag.»

Uten noen overbevisende forutgående begrunnelse foretar professor Thonstad her «med et kunstgrep» meget omfattende og kompliserte avveininger mellom forskjellige mål, putter inn et hvis, og anbefaler at vi, uten drastisk å legge om vår handelspolitikk, overveier å endre utviklingsretningen ved å stanse tendensen til ytterligere liberalisering og gradvis legge grunnen for innføring av visse handelsbegrensende tiltak.

Leif Johansen har i sitt innlegg tatt et helt annet utgangspunkt. Hoveddelen av hans foredrag er viet en grundig og interessant analyse av den utviklingen vi har hatt i verdensøkonomien i de senere år. Han peker på den høyere inflasjonstakt i nær sagt alle land i de senere år og de økte problemer som han mener følger av at Philipskurven har forskjøvet seg slik at en gitt inflasjonstakt nå er forbundet med et høyere arbeidsløshetsnivå. Mot denne bakgrunn tar han så opp i et underavsnitt til behandling konjunkturpolitikken og det internasjonale handelssystem. Ut fra denne outrert uheldige konjunktursituasjonen — som Leif Johansen riktig nok tror det ikke vil bli noe engangsfenomen — trekker han meget generelle konklusjoner mot frihandel og for en regulert handel.

Leif Johansen beskriver frihandelssystemet slik:

«Nå er frihandelssystemet i seg selv meget ustabilt som system. Mange av de enkelte parter i handelssamkvemmet vil kunne forbedre situasjonen for seg selv ved å bryte ut av frihandelsmønsteret, dersom de hadde grunn til å tro at motreaksjonene fra andre parter ikke ville bli for sterke.»

Han sier videre:

«Systemet kan derfor forholdsvis fort rase sammen etter at en moderat og gradvis undergraving av systemet har funnet sted en viss tid.»

Jeg mener at dette er generaliseringer omkring frihandelssystemet ut fra et personlig syn på de potensielle farer som eksisterer akkurat i den internasjonale konjunktursituasjon som vi nå befinner oss. Gjennom nærmere 30 år har vårt nåværende handelssystem blitt utviklet og anvendt og det har i hvert fall ikke lagt *hindringer* i veien for en fantastisk økonomisk utvikling som ikke noen noe sted kan vise maken til. Men systemet er langt fra noe *rent* frihandelssystem, og Leif Johansen påpeker derfor også følgende:

«Undergravningen av dette systemet skjer forøvrig ikke bare ved åpne brudd på systemets regler. En kan bli enige om en begrenset liste over tiltak som ikke er forenelig med frihandelsordningene, men de enkelte land viser stadig stor oppfinnsomhet til å finne andre måter å vanskeliggjøre import og fremme eksport på enn de som er direkte forbudt etter overenskomstene.»

Ja, det er så riktig. Ikke i noe land aksepterer man frihandelstankegangene fullt ut eller resultatene av markedsøkonomien fullt ut, — men man forsøker å forbedre resultatene gjennom forskjellige former for tiltak — noen ganger vel gjennomtenkt og med gode resultater, andre ganger mer tilfeldig og kanskje med mer uheldige resultater. Det er vel egentlig dette som professor Thonstad anbefaler at vi skal gjøre både mer av og mindre av!

I Leif Johansens foredrag får man videre inn-

trykk av at han mener at en sterkt medvirkende årsak til at dette tilbakeslaget er blitt så dyptgående, skyldes at de forskjellige land av betalingsbalansegrunner, og fordi de føler seg bundet av frihandelsprinsippene, ikke har kunnet sette i verk mottiltak. Jeg tviler på at det i noe av de toneangivende industriland har vært hensynet til betalingsbalansen som har vært dominerende i den deflasjonspolitikken som har vært ført eller at handelspolitiske tiltak hadde vært det realistiske alternativ. Jeg betviler ikke at hensynet til betalingsbalansen har vært nevnt som begrunnelse, men det er inflasjonsproblemet som har vært utslagsgivende. Jeg kan ikke se at dette grunnleggende problem skulle bli borte fordi om vi gir frihandelsprinsipper på båten. Jeg vil tvert imot stille spørsmålet om ikke et land i mange situasjoner vil komme til å gå ennå mer drastisk til verks i sin deflasjonspolitikken hvis ikke det korrigerende element som ligger i en åpen utenriksøkonomi var der.

Leif Johansen finner at svaret på disse konjunkturproblemene er at vi må bevege oss bort fra frihandel og gå over til et system med handel regulert gjennom handelsavtaler. Og så sier han i sitt foredrag:

«Jeg vil ikke prøve å gå mer detaljert inn på hvordan et system med regulert internasjonal handel i praksis skal virke. Mange forhold av administrativ, juridisk og annen art kommer selvfølgelig inn. Jeg ser imidlertid ingen grunn til å tvile på at et slikt system kan gjennomføres og funksjonere forholdsvis greit.»

For å uttrykke meg forsiktig vil jeg si at slik grunn for tvil har jeg.

For det første ser jeg problemer med hva som skal være innholdet i slike handelsavtaler mellom land med hovedsakelig markedsøkonomi hvis de skulle fravike frihandelsprinsippene. Hvordan skal myndighetene i et land med markedsøkonomi kunne garantere levering eller garantere avsetning? Jeg kan ikke se annet enn at dette må innebære at myndighetene ikke bare skal regulere handel og inngå handelsavtaler, men også må *overta* handelen. Det vil si statshandel.

Mange vil vel hevde at Norge jo allerede har inngått en lang rekke handelsavtaler, i første rekke med de Øst-europeiske land. Sant nok. Men disse går i hovedsak bare ut på å sette rammer for i hvilken grad statshandelslandene skal kunne delta i et fritt varebytte!

Står vi først overfor statshandel og forhandlinger om priser og kvanta mellom stater vil vi snart oppdage hva økonomisk styrke er. Jeg tviler sterkt på om et lite land som Norge vil ha fordel av overgang til et slikt system.

Videre har jeg vansker med å forstå hvordan regulert handel alene skulle sette myndighetene i det enkelte land i så mye bedre stand til å håndtere inflasjons- og kapasitetsutnyttingsproblemene. Og når den ikke kan det, kan jeg ikke se at vi unngår at landene begynner å bruke den regulerte handel som våpen til å beskytte seg og sin egen sysselsettingssituasjon mot andre lands deflasjons-

politikk. Og da er vi hurtig tilbake i en tredveårenes situasjon.

Personlig finner jeg det svært nærliggende å trekke videre konsekvensene av Leif Johansens tankerekke og han inviterer egentlig også til det i sitt foredrag. Han uttaler:

«Om noen av denne skissen trekker den slutning at jeg går inn for en radikal nasjonaliseringspolitikk for å oppheve motsetningen mellom lønn og profitt, eller arbeid og kapital, for derved å lette inntektsoppgjørs- og inflasjonsproblemene, så er det *noe* i det.»

Jeg kan ikke forstå at Leif Johansens forslag om regulert handel i særlig grad vil fremme de mål han søker å oppfylle uten at det gjennomføres som ledd i langt mer omfattende endringer i vår økonomi og vårt valg av handelspartnere.

Vi har i Leif Johansens foredrag fått tegnet et bilde av hvordan markedsøkonomien fungerer på sitt verste. Opp mot dette har han stilt et system som han ikke tviler på kan gjennomføres og funksjonere forholdsvis greit uten at han gir noen nærmere beskrivelse av *hvordan* dette skal fungere og tilfredsstillende alle våre materielle behov og ønsker.

Det eksempel som vi i praksis har på et slikt «annet system», det øst-europeiske, ser ut til å mestre konjunkturproblemene langt bedre enn vårt vestlige markedsorienterte system. Tar man hensyn til totalresultatet foretrekker likevel *jeg* det system vi arbeider under.

Når verden omkring oss, på grunn av en sterk inflasjonistisk utvikling, gjennom en deflasjonspolitikken reduserer kapasitetsutnyttingen og skaper betydelig arbeidsløshet, vil dette påvirke vår egen økonomi i samme retning når vi driver en utstrakt handel med denne omverdenen. Men det er bortfallet av utenlandsk etterspørsel og en sterkere konkurranse fra utenlandske varer som gir dette resultat for vår økonomi, ikke om vi legger frihandelsprinsippene til grunn for vårt varebytte. Jeg kan ikke se hvordan vi gjennom handelsavtaler skulle få land med hovedsakelig markedsøkonomi til fortsatt å kjøpe varer som de ikke trenger.

Det som er nytt i Leif Johansens foredrag er at han mener at den vestlige markedsorienterte verden nå går mot en situasjon hvor en i mindre og mindre grad vil bli i stand til å forfølge det som vi ser som fornuftige økonomiske målsettinger. Er det rett er det klart at det vil kunne by på fordeler å kunne begrense handelssamkvemmet med en slik omverden. Men denne erkjennelse har vært grunnlaget for internasjonalt samarbeid i hele etterkrigstiden. Derfor har det vært lagt slik vekt på at man kunne komme til enighet om felles mål for produksjonsvekst, for sysselsetting og for prisutvikling. Men jeg må samtidig gjenta at vi har en rekke tiltak som kan brukes som korreksjoner om det skulle oppstå for stor «spriking» mellom landene, blant annet valutakursjusteringer.

Personlig mener jeg at det er langt igjen før vi befinner oss i en slik situasjon at må oppgi å nå fornuftige resultater på annen måte enn ved å gi frihandelsprinsippene på båten.

Jeg har kanskje satt min avstandstaken til visse konklusjoner i de to omtalte foredragene på spissen. Men det har jeg ønsket å gjøre fordi jeg har fått et inntrykk av at mange mener at våre to professorer gjennom grundige analyser har vist at frihandel har vært altfor dominerende i vår handelspolitikk og at det derfor nå er på tide å ta rev i seilene og bli proteksjonistiske. Jeg vil se det som særs uheldig om en slik oppfatning skulle få bre seg.

Jeg tror man generelt overdriver hvor stor gjennomslagskraft frihandelsidéene i sin rene form har for praktisk handelspolitikk og andre økonomiske tiltak med virkning for utenrikshandelen både i vårt land og andre vestlige industriland. Leif Johansen peker f.eks. en rekke ganger i sitt foredrag på at ønskene og handlingene går så sterkt i andre retninger at det er potensiell fare for at systemet skal bryte sammen.

Ikke i noe vestlig industriland aksepteres at markedsøkonomien eller frikonkurransesystemet skal gi løsningene uten noen form for inngrep fra myndighetenes side. Slike styringstiltak har vi også på handelens område, og de er viktige ledd i anstrengelsene for å realisere de kompliserte økonomiske målsettinger som vi i dag opererer med. Men ikke alle slike inngrep er godt nok begrunnet eller gir de resultater som vi egentlig ønsker. De kan være unødvendige eller det kan være andre inngrep som er bedre. Det er slike tiltak vi nå bør gå nærmere etter i sømmene.

Men vi bør også se nærmere på om ikke produsentinteressene, og den markedsfilosofi produsentene står for, ofte vil være for dominerende for utformingen av handelspolitikken, både i vårt land og i andre land. I en ekspansiv fase i verdenskonjunkturerne vil det være de konkurransedyktige produsenter av eksportprodukter som lettest vil oppnå å bli favorisert. Myndighetene går inn for at andre lands markeder skal åpnes for dem, de blir gitt kredittpreferanser og kanskje lave kraftpriser. Argumentet vil være at slik produksjon er særlig lønnsom, at den er «valutaskapende», at den bidrar til å øke antallet arbeidsplasser i distriktene osv. Som Thonstad sier blir det et dogme at eksport er bra. Men når vi allerede har full sysselsetting vil denne politikken innebære at vi raskere trekker arbeidskraften bort fra andre arbeidsplasser.

Så kommer tilbakeslaget og eksportnæringene har ikke den samme glamour som før. De ekspanderer ikke. Tvert imot går produksjon og sysselsetting ned. Konkurransen blir skarpere for hjemmemarkedsnæringene og de importkonkurrerende næringer, og de som blir ledige har har ikke lenge mulighetene for å få sysselsetting i eksportnæringene. I denne fasen ønsker man å trekke tilbake gitte konsesjoner når det gjelder andres adgang til sitt eget marked og de proteksjonistiske signaler blir sterkere.

Som regel prefererer vi begge grupper, det er bare prioriteringen som er forskjellig. Vi stimulerer eksportnæringer og vi beskytter hjemmemarkedsnæringer. Dette gjør vi samtidig som vi ofte ge-

nerelt driver en stram penge-, kreditt og finanspolitikk for å holde investeringene i tømme av hensyn til en gitt press-situasjon i økonomien. Vi trår på gassen samtidig som bremsene trekkes til. Det kan godt være fornuftig men det skader ikke av og til å ta et overblikk for å bringe på det rene om det er det.

Særinteressene innenfor næringslivet bruker de argumenter som er for hånden for å beskytte sin virksomhet. Her vil eiernes og arbeidstakernes interesser oftest gå hånd i hånd. Beredskapsargumentet vil brukes for hva det er verdt — selv om det skulle være den forrige krig man forbereder seg på. De generelle forbruksinteressene vil som regel komme i bakgrunnen.

Jeg tror at vi svært ofte er i den situasjon at frihandelsidéene må gi tapt overfor særinteressene når det kommer til en konfrontasjon. Vårt politiske liv fungerer gjerne slik at det tas mest hensyn til dem som er direkte berørt av et tiltak og sektortenkningen har derfor lett for å slå igjennom. Frihandelsidéene er nok ikke de som står sterkest i vårt samfunn som helhet. Karakteristisk var det vel således at norsk næringsliv i sin tid gikk imot opprettelsen av et nordisk økonomisk fellesmarked. Eksportnæringene mente at dette ikke ville gi muligheter for å utvide deres eksportmarkeder og hjemmemarkedsnæringene så bare at de ville stå overfor økt konkurranse fra svensk næringsliv. Hvor var frihandelsidéene da?

Dette er langt fra begrenset til vårt land. I alle land har man slåss for å få åpnet andre lands markeder og man har brukt både åpne og fordekte midler for å stimulere sin egen eksport. Samtidig har man med både åpne og fordekte midler forsøkt å begrense importen. Som jeg har nevnt har vi i Norge et omfattende sett av tilskudd-, subsidie- og avgiftsordninger, rimelige kraftpriser, kredittpreferanser osv. som virker i retning av å stimulere til eksport og beskytte produksjon som er utsatt for importkonkurranse.

Professor Thonstad tar særlig for seg en del av våre eksportstimulerende tiltak og mener at disse med fordel kan fjernes. Jeg vil ikke bli overrasket om enkelte av disse vil være dårlig fundert. Men jeg er heller ikke klar, som Thonstad, til å trekke den slutning at vi har altfor få tiltak når det gjelder å beskytte hjemmemarkedsnæringene. Jeg vil heller ikke bli overrasket om kanskje også noen av disse ikke er så godt fundert.

Som argument mot en rask vekst i utenrikshandelen har det vært hevdet at det bidrar til sterkere strukturelle omlegninger i vårt samfunn. I hovedsak har imidlertid slike strukturelle omlegninger medført at folk har gått fra arbeidsplasser med lavere lønn til arbeidsplasser med høyere lønn. Hvis vi nå går inn for at støtten til eksportnæringer skal nedbygges, hjemmemarkedsnæringene skal gis ytterligere støtte og det skal føres en mer proteksjonistisk handelspolitikk så vil det lett gi oss strukturomlegninger som vil være langt mer smertefulle. Disse vil lett medføre at folk må gå fra høyt betalt arbeid til lavere betalt ar-

beid fordi mange av våre produktive næringer da vil få forverret sine konkurranseforhold. Jeg bygger da på at en slik politikk også følges opp i andre land slik at vi får en innsnevring av internasjonal handel. Og dette er en utvikling som vi vil ha lite herredømme over når først en prosess blir satt i gang.

Det er riktig som Leif Johansen påpeker at vårt internasjonale handelssystem er meget sårbart ved dype tilbakeslag i verdensøkonomien. Det var derfor man i OECD-regi i 1974 vedtok den meget omtalte «Trade pledge» og konfirmerte denne i fjor. Den går ut på at ikke noe land skulle innføre nye handelsrestriksjoner uten at helt spesielle og akseptable forhold tilsa dette. Det er derfor særlig farlig for et lite land som Norge, som er så sterkt avhengig av adgang til eksportmarkeder, å begynne å rasle med proteksjonistiske tiltak i en situasjon som den vi nå er inne i.

Enhver gjennomgåelse av vår handelspolitikk ut fra *praktiske* formål — og det mener jeg at vi

har behov for — må ta som utgangspunkt hva som er den allment aksepterte samfunns-økonomiske målsetting. Den kan ikke bygge på hva enkelte minoriteter måtte ønske av alternative samfunns-situasjoner. Med det mener jeg ikke at man skal *avskjære* en diskusjon av handelsspørsmål ut fra slike alternativer. Men da må man i de tilfelle la det gå klart fram at vi har å gjøre med innlegg i en debatt om hvordan vi bør innrette vårt samfunn totalt sett og at de ikke begrenser seg til en drøfting av hvordan de «gjengse» samfunns-økonomiske mål best skal gjennomføres. Og blant disse «gjengse» mål finner vi fortsatt at økonomisk vekst og jevnere inntektsfordeling gjennom heving av lavere inntekter er høyt prioritert. Et fritt og omfattende varebytte med utlandet og fortsatte strukturomlegginger i norsk næringsliv er viktige forutsetninger for å nå disse målene. Det tror jeg nok vil komme til å ligge fast selv etter en aldri så grundig revisjon av vår handelspolitikk.

NESODDEN KOMMUNE

Økonomikonsulent

Stilling som økonomikonsulent ved rådmannens kontor er ledig. Stillingen omfatter saksbehandling med hovedarbeidsområde innen budsjett, økonomi og langtidsplanlegging.

Det tas sikte på en person med nødvendig bakgrunn og interesse for de nevnte saksområder, fortrinnsvis en sivil- og sosialøkonom, men også annen adekvat utdannelse vil være aktuell.

Det er ønskelig med praksis og da fortrinnsvis fra kommunal virksomhet. Stillingen vil by på interessante og selvstendige oppgaver.

Stillingen avlønnes i l.kl. 20, 21 eller 22 etter kvalifikasjoner. Med forbehold om kommunestyrets godkjenning vil stillingen for særlig kvalifisert søker også kunne lønnes i l.kl. 23. På åremålstigen for lønnstrinn tilsvarende ovennevnte ltr. 20—24, (kr. 80 544—101 239). Ansettelsen skjer for øvrig på de vilkår som fremgår av gjeldende lov, avtale og reglement, herunder medlemskap i kommunal pensjonsordning med p.t. 2 pst. innskudd. Før tiltrædelse må det legges frem tilfredsstillende helseattest. Kommunen vil så langt mulig være behjelpelig med å skaffe bolig.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til rådmannen, tlf. 91 10 60.

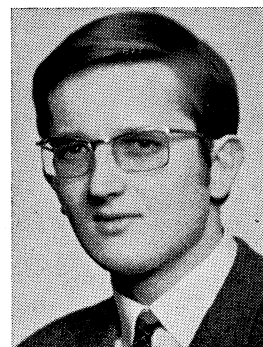
*Søknad med
bekreftede kopier av vitnesbyrd og attester sendes
RÅDMANNEN I NESODDEN,
1450 Nesoddtangen,
innen 1. juni 1976.*

Lønnsglidningshypoteser:

*En test med norske data*¹⁾

AV

NAVF-STIPENDIAT ARNE JON ISACHSEN,
SOSIALØKONOMISK INSTITUTT

I en økonomi nær full sysselsetting og med konkurranse om arbeidskraften blir lønnsglidning hovedsakelig bestemt av forhold på etterspørselssiden. Dette betyr at den relevante prisvariabelen er en output prisindeks og ikke konsumprisindeksen. Når det gjelder arbeidsmarkedets innvirkning på

lønnsglidning kan en skille mellom et «internt» arbeidsmarked (innen bedriften), og det «eksterne» arbeidsmarked. Det er rimelig å tro at også forholdene på det interne arbeidsmarkedet har betydning for lønnsendringer. Den utjevning av lønninger en får ved forhandlinger (gjennom lavtlønnstillegg) har —

ved lønnsglidning — tendens til å forsvinne i løpet av avtaleperioden. Lønnsforhandlingene kan derfor sies å medvirke til senere glidning; de grupper som ved de sentraliserte oppgjør ser sin inntektsposisjon forverret i forhold til andre grupper oppnår gjerne lønnsglidning i den etterfølgende periode.

1. Innledning.

I perioden 1953—1971 øket den gjennomsnittlige timelønn (eksklusive forskjellige sosiale ytelser) for mannlige industriarbeidere i Norge med omkring 7% årlig. Et interessant trekk ved denne utvikling er at økningen hele tiden har oversteget det det synes å ha vært enighet om ved lønnsforhandlinger mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Disse tilleggssøkninger i lønn kalles lønnsglidning (Hansen og Rehn 1956, s. 88, Rødseth 1969, s. 96).²⁾

Brunstad og Aarrestad (1972, heretter kalt B & A) har gjort et interessant forsøk på å forklare hvordan lønninger og priser fastsettes i Norge. De delte opp

¹⁾ Denne artikkelen bygger på kapittel 5 i min Ph.D. avhandling fra Stanford University (Isachsen 1975). En engelsk versjon av artikkelen finnes som Memo No. 195, Stanford University, Center for Research in Economic Growth. Kari Marie Bergfjord har oversatt artikkelen, og NAVF har yder finansiell støtte

²⁾ Lønnsglidning er et velkjent fenomen i land med fortrinnsvis samlede lønnsoppgjør (se Phelps Brown 1962 for en generell behandling av emnet). Lønnsglidning kan oppstå på to måter: direkte, ved å øke arbeidstakerens inntekt uten å gi ham høyere stilling, eller indirekte, ved å gi ham høyere stilling. Da inntektsindeksen vanligvis viser gjennomsnittslønnen til bestemte grupper arbeidstakere, er den direkte form for lønnsglidning lett å måle. Den indirekte form for lønnsglidning kan imidlertid ikke sees av tilgjengelige data. Mangelen på målt lønnsglidning i USA skyldes muligens at en fleksibel gradering av arbeidere foretrekkes framfor direkte lønnsopprykk. Dette er påpekt av Reder (se Oi 1962, s. 553—554).

totale årlige lønnsøkninger i industrien (W) i tariffavtalte endringer (WN) og lønnsglidning (WD), og søkte å forklare begge fenomener ut fra de samme variable, nemlig; arbeidsløshetsprosenten, den prosentvise endring i inflasjonsraten (målt ved konsumprisindeksen), forrige års prosentvise endring i reallønn og forrige års prosentvise endring i arbeidsproduktiviteten (målt ved bruttonasjonalproduktet).

Ved regresjonsanalyse fant de at den løpende prisutvikling og endringstakten i reallønnen et år tilbake var viktige determinanter av tariffestet lønnsendringer (B & A, s. 17); forholdene på arbeidsmarkedet (målt ved arbeidsløshetsprosenten) syntes å være av mindre betydning. Til å forklare takten i lønnsglidningen [WD , som måles slik: $WD = (\text{Virkelig lønn} - \text{Tariffbestemt lønn}) \cdot 100 / \text{Tariffbestemt lønn}$]

eksperimenterte B & A også med den prosentvise endring i arbeidsproduktivitet og den prosentvise endring i arbeidsløsheten. Resultatet av regresjonsanalysen svarte imidlertid ikke til forventningene; av seks uavhengige variable framkom fire med feil fortegn³⁾ (hvorav to var signifikante); bare arbeidsmarkedsvariablene svarte til a priori forventninger. Det kan således være nyttig nærmere å studere fenomenet lønnsglidning i Norge.

³⁾ I sin klassiske studie av lønnsglidning i Sverige fant også Hansen og Rehn (1956, s. 111) at arbeidsproduktiviteten hadde negativ samvariasjon med lønnsglidningen. Dette resultat er

2. Lønnsglidning betraktet påny.

I det følgende skal vi søke å belyse visse trekk ved norsk økonomi og drøfte relevante variable til forklaring av lønnsglidning. Det vil bli hevdet at:

- Lønnsglidning skyldes først og fremst overskuddsetterspørsel etter arbeidskraft, som fremkommer når verdien av arbeidskraftens grenseproduktivitet øker. Dette impliserer at en output prisindeks — og ikke konsumprisindeksen — danner grunnlaget for beregningen av den relevante prisvariable.
- Virkningen på lønnsglidning av tariffbestemte endringer i lønn er tvetydig.
- Ikke bare ledig arbeidskraft *utenfor* bedriftene, men også arbeidskraftsreserver *innen* bedriftene, er av betydning når vi skal analysere arbeidsmarkedsforholdenes virkning på lønnsglidning.

Etter den teoretiske diskusjon følger noen kritiske merknader angående de tilgjengelige data samt ytterligere noen kommentarer til B & A-studien. Til sist refereres enkelte empiriske observasjoner som støtter den skisserte teorien.

2.1. Teori.

De følgende fire momenter er av betydning når lønnsglidning i Norge skal studeres.

For det første er norsk økonomi svært åpen; følgelig influeres det innenlandske prisnivå sterkt av prisnivået i utlandet. Industrien utgjør kjernen i det Aukrust kaller «konkurranseutsatte næringer» (Aukrust 1970, s. 8); dvs. næringer som produserer eksport- eller importkonkurrerende varer. Under et system med faste

ganske overraskende da det ved studier på mikro-nivået (ved intervjuer) er funnet at forandring i produktiviteten har en positiv virkning på lønnsglidning i Norge (Aarvig 1961, s. 14). Det følgende kan være en mulig forklaring på denne forskjell mellom mikro- og makro-observasjoner.

En økning i produktiviteten har en positiv virkning på lønnsglidningen i en bedrift. Ved prestasjonslønn — som er svært utbredt i Skandinavia — er det en direkte sammenheng mellom produktivitet og lønnsglidning. Ved å betrakte den samlede industri finner vi imidlertid at øket produksjon kan føre til reduksjon i den totale etterspørsel etter arbeidskraft, forutsatt at etterspørselen etter produktene er uendret. Således kan det oppstå en negativ virkning av øket produktivitet på lønnsglidning via arbeidsmarkedet. Når den sistnevnte virkning mer enn oppveier den forannevnte, får vi negativ samvariasjon mellom produktivitet og lønnsglidning for industrien under ett, skjønt erfaringene for den enkelte bedrift viser det motsatte.

I en flervariabel regresjonsanalyse vil en ved å ta med arbeidsløshetsprosenten til forklaring av lønnsglidning, kunne fange opp virkningen på arbeidsmarkedet og dermed forvente en positiv koeffisient for produktivitetsvariablen. De negative koeffisienter på produktivitetsvariablene i B & A-studien skyldes muligens problemer med norske arbeidsløshetsdata.

valutakurser er det derfor ikke urimelig å behandle produktpriser for industrivarer som eksogent bestemte.

For det annet har man vanligvis samlete lønnsoppgjør hvert annet år (Aukrust 1970, s. 8; OECD 1972, s. 28, 158—159), hvor lønnsøkning gis samtidig i alle industrigrener. De foregående to års reallønnsendring, såvel som den løpende og forventede utvikling i konsumprisindeksen, er av avgjørende betydning under lønnsforhandlingene. Den øvre grensen for lønnen fastsettes ut fra de utsatte næringers konkurranseevne. (Se Aukrust (1973) og Aukrust (1975) for en mer inngående behandling av dette tema.) For å sikre at den kjøpekraft som lønnsøkningen gir, ikke øyeblikkelig absorberes av prisøkninger, gis det mulighet for nye forhandlinger hvis konsumprisindeksen før utløpet av avtaleperioden overskrider et på forhånd avtalt nivå. Alternativt kan arbeidslivets organisasjoner, som del av den opprinnelige avtale, ha blitt enige om en lønnsjustering på f. eks. 75% av økningen i konsumprisindeksen når denne overskrider det forutbestemte nivå. En betydelig økning i konsumprisindeksen fører derfor til en økning i den tariffbestemte lønnen, mens mindre endringer i konsumprisindeksen ikke vil ha noen virkning.

På den annen side vil en økning i produktprisen stimulere lønnsglidningen. Norske bedrifter er små og deres salg antas derfor ikke å ha noen virkning på det internasjonale prisnivået. Med stigende priser på output vil det lønne seg for bedriftene å øke produksjonen inntil marginalkostnadene blir lik prisen (forutsatt stigende marginalkostnader på kort sikt). Under full sysselsetting leder dette til øket konkurranse om arbeidskraft, og lønnsnivået heves p.g.a. etterspørselsforhold.⁴⁾ Bedrifter som ikke oppnår høyere priser på sine produkter, konfronteres også med øket press på lønningene; for å beholde arbeidsstokken må de iblant gå med på økte lønnskrav.

Forutsatt et uelastisk tilbud av arbeidskraft⁵⁾ blir lønnsglidning således bestemt av etterspørselsfaktorer.

⁴⁾ En bedrift som reduserer prisene i den hensikt å øke salget, vil også kunne erfare lønnsglidning. Grunnen til dette er at øket salg medfører lengre produksjonsserier, noe som bedrer arbeidseffektiviteten; og forutsatt at arbeidet er prestasjonslønnet, øker lønningene. Negativ samvariasjon kan derfor oppstå mellom lønnsglidning og produktpriser.

⁵⁾ Lønnsglidning kan ha virkning på tilgangen av arbeidskraft. Økning i reallønnen har en positiv substitusjonsvirkning på tilgangen av arbeidskraft og en negativ inntektseffekt. Dersom substitusjonseffekten er større enn inntektseffekten, fører lønnsglidning til en øket tilgang på arbeidskraft. Dette vil igjen ha en dempende virkning på lønnsglidning. Dersom inntektseffekten er større enn substitusjonseffekten, blir konklusjonen den motsatte.

Den relevante prisindeks blir derfor en output prisindeks, som Kuh (1966, s. 334) uttrykker det:

... the sort of prices that should appear in a wage equation needs more elucidation ... a distinction must be drawn between the CPI (consumer price index) as a real wage supply effect and the product price as the relevant measure for labor value productivity, which is a demand effect.

For det tredje er det et sterkt politisk ønske om lønnsutjevning i Norge (OECD 1972, s. 36). I en studie av åtte europeiske land hadde Norge minst ulikhet i inntektsfordelingen (målt ved Gini-koeffisienten (OECD 1972, s. 46—47)). Etter Norge kom Danmark, Storbritannia, Sverige og Nederland. For å oppnå større lønnslikhet avtales vanligvis et lavtlønnstillegg for grupper som ligger etter i lønnsglidningsprosessen (se diskusjonen om «solidarisk» lønnspolitikk i Norge, i OECD 1973, s. 28). De relative inntektsforhold for de forskjellige typer industriarbeidere har imidlertid ikke forandret seg mye (NOU 1972, s. 16); det er de samme grupper lønnstakere som hver gang får lavtlønnstillegg ved forhandlingsbordet.

Streben ved forhandlingene etter en solidarisk lønnspolitikk synes å påføre industrisektoren en lønnsstruktur som er forskjellig fra hva et fritt arbeidsmarked ville gi. Når verdien av arbeidets grenseproduktivitet avviker fra prisen på arbeid (dvs. lønnen), blir det mulig for de arbeidere som er underbetalt i forhold til verdien av det arbeid de utfører, å oppnå lønnsøkning. P.g.a. sterke fagforeninger er det lite håp om å redusere lønnen til de arbeidstakere som ved forhandlinger har fått fastsatt sin lønn over likevektsnivået.⁶⁾ Hvis prisen på output virkelig er eksogen, vil fortjenesten synke når de underbetalte grupper (som vanligvis består av velavlønnede, høyt kvalifiserte arbeidstakere), med hell får presset sine lønninger opp gjennom lønnsglidning. I Aukrust (1970, s. 23—27) er det vist at det i de siste tyve år har det vært en merkbar tendens til synkende fortjenestemargin i industrien.

Lønnsglidning fungerer på samme måten som en justeringsmekanisme; den bringer lønnsstrukturen tilbake mot likevekt.⁷⁾ Avtalte lønnsendringer har derfor

⁶⁾ ... fagbevegelsens sterke framgang, som har bidratt til at lønnstakerne har fått større muligheter for å hindre en nedpressing av lønningene under fallende konjunkturer ... gjør at variasjoner i produksjonstakten nå først og fremst slår ut i bedriftenes fortjenester, mens lønnsutbetalingene er stabile.» (SØS nr. 12, 1965, s. 342.)

⁷⁾ En lignende forklaring på at det er de samme grupper som stadig blir liggende etter i lønnsglidning, kan baseres på institusjonelle forhold. Landsorganisasjonen (LO) støtter den solidariske lønnspolitikk og går inn for at lavtlønnsgruppene

en tvetydig virkning på lønnsglidning. På den ene side reduserer høyere avtalte lønninger etterspørselen etter arbeidskraft da denne produksjonsfaktor blir dyrere, og derved reduseres lønnsglidningspresset. Den solidariske lønnspolitikk bringer på den annen side lønnsstrukturen ut av likevekt og gjør det mulig for de relativt underbetalte grupper å øke lønningene — ved lønnsglidning — i løpet av avtaleperioden.

Et fjerde og siste moment har med begrepet arbeidskraftsreserve å gjøre. I empiriske studier blir det ofte hevdet at arbeid er en delvis fast og delvis variable (quasi-fixed) produksjonsfaktor (Oi 1962, Isachsen 1975). Dette gjør at utnyttelsesgraden av arbeidskraft varierer med konjunkturer; ved høykonjunkturer blir arbeidskraften i bedriftene fullt utnyttet, mens arbeidskraftsreserver eksisterer innen bedriftene i nedgangsperioder. Hvis registrert arbeidsløshet ga et korrekt bilde av hele arbeidskraftssituasjonen (som inkluderer arbeidskraftsreserve og skjult arbeidsløshet), ville framgangsmåten med bare å studere arbeidsløshetsprosenten være akseptabel. (I denne studien er det sett bort fra skjult arbeidsløshet.) I Norges tilfelle er det lite trolig at arbeidsløshetsprosenten alene gir et dekkende bilde av forholdene på arbeidsmarkedet. Dette skyldes mangelfulle data over arbeidsløsheten (som forklart nedenfor) og en sterk tendens til akkumulering av arbeidskraftsreserver i nedgangsperioder, kanskje spesielt i bedrifter som er avhengige av offentlige finansieringskilder (se Isachsen 1975, s. 101—130). Når man skal sette opp en ligning for lønnsglidning i Norge, bør arbeidskraftsreserven derfor tas med blant de uavhengige variable.⁸⁾

2.2. Data.

Mangelen på brukbare data er et velkjent fenomen i empiriske studier. Betydelige forskjeller i norsk ar-

skal bedre sin inntekt gjennom lønnsforhandlingene. Blant faglærte og godt betalte arbeidstakere, som relativt sett oppnår mindre under forhandlingene, er det i realiteten en del motstand mot denne politikken. Når den prosentvise lønn økes mer for noen grupper enn for andre, skapes misnøye; det som høyt betalte arbeidstakere betrakter som en riktig lønnsstruktur, blir forvridd. Derfor vil

«... the alteration in successive years between «egalitarian» wage settlements and subsequent efforts of the higher paid groups to restore their relative income position ... during the two-year wage control periods ...» (OECD 1974, p. 15) resultere i en lønnsglidningsprosess, som gjenoppretter den opprinnelige lønnsstruktur.

⁸⁾ I OECD (1972) skilles det mellom det «interne» arbeidsmarked (dvs. innen en bedrift) og det «eksterne» arbeidsmarked — et skille som svarer til arbeidskraftsreserve og arbeidsløshet brukt her. Arbeidskraftspolitikken i Norge kritiseres for manglende koordinering av disse to arbeidsmarkeder (OECD 1972, s. 161—163). Det synes derfor nødvendig å introdusere begrepet arbeidskraftsreserve når lønnsglidning skal studeres.

beidsmarkedsstatistikk gjør det vanskelig å relatere resultater fra én kilde til en annen.⁹⁾ Etter en kort forklaring av data brukt i denne analysen, følger noen kommentarer til B & A-studien. Følgende variable ble anvendt i den empiriske delen i denne studien; $\dot{P}$, ARP , $\dot{W}D$, N (dummy variabel), U , U_{OECD} , CPI :

$$\dot{P} = [(P - P_{-1})/P_{-1}] \cdot 100$$

hvor P er engrosprisindeksen på bearbeidede varer som finnes i *Statistisk Månedshäfte*, tabell XVI.

ARP er arbeidsreserveprosenten. Utledningen av denne er forklart i Appendiks A. ARP er et uttrykk for det prosentvise overskudd på arbeidskraft (i relasjon til produksjonen) i industribedrifter i forhold til den totale sysselsetting i industrien, og er derfor sammenlignbar med arbeidsløshetsprosenten. Metoden for å måle ARP kan ikke bli nøyaktig, og tallene her er derfor upresise. Imidlertid er det rimelig å forvente at *endringen* i ARP fra én periode til den neste varierer systematisk (og motsatt) med *endringen* i $\dot{W}D$ for tilsvarende periode; en økning i arbeidsreserveprosenten skulle ha en dempende virkning på lønnsglidningen. En ikke-parametrisk test er senere brukt for å undersøke denne antakelse.

$\dot{W}D$ er lønnsglidningsprosenten. Her har vi minst to kilder; en tidsrekke utarbeidet av Norsk Arbeidsgiverforening (NAF) og en tidsrekke publisert i SØS nr. 12 (1965, s. 238). Det er noe uoverensstemmelse mellom de to tidsrekker. Den sistnevnte kilde dekker bare observasjoner fram til 1963, mens NAF tidsrekken dekker hele perioden og er derfor nyttet her. En tredje kilde er den årlige økonomiske oversikt fra Statistisk Sentralbyrå. Selv om Statistisk Sentralbyrå baserer sine beregninger på NAF opplysninger, er tidsrekken over lønnsglidning ikke identiske med NAF-rekken (kfr. tabell 68, s. 78 i *Økonomisk Utsyn* 1973 med de data som er gitt i Appendiks B). B & A anvendte opplysningene fra Statistisk Sentralbyrå; deres observasjoner av lønnsglidning er derfor noe forskjellige fra de som her er brukt.

I B & A studien er avtalte, så vel som totale lønnsforandringer undersøkt i tillegg til lønnsglidning. Avtalte lønnsforandringer synes ikke å inkludere «indirekte lønnskostnader», dvs. arbeidsgiverens forskjellige bidrag til finansiering av de sosiale ytelser, så som tilleggspensjoner, folketrygd og syketrygd. Fordi de forskjellige indirekte lønnskostnader ikke øker

i takt med den direkte lønn (NOU 1972, s. 33), får en ved en slik framgangsmåte et unøyaktig bilde av forandringene i de totale lønnskostnader. For perioden 1965—1971 kan økningen i totale lønnskostnader spesifiseres på følgende måte (NOU 1972, s. 5):

Avtalt lønnsøkning	36%
Lønnsglidning	34%
Indirekte lønnskostnader	30%

I en svensk studie, inkluderer Jacobsson og Lindbeck (1969) alle indirekte lønnskostnader i avtalte lønnsendringer idet de antar at «... employer contributions are completely passed on to employees in that negotiated money wage increases are reduced by corresponding amounts.» (s. 73) De hevder at «... the welfare benefits financed by the contributions form an alternative to wage increases,» og at «... there is considerable evidence that this way of looking at things is shared by employer and employee organizations.» (s. 74) Dette synet støttes også av Kuh (1966); han hevder at «fringe benefits» bør inkluderes i lønninger i USA (s. 344).

Når avtalte lønnsendringer og totale lønnsendringer i Norge skal forklares, synes det derfor riktig å inkludere indirekte lønnskostnader.

N er en dummy variabel, som settes lik en (1) i år med lønnsforhandlinger og null (0) i andre år. Da opplysninger om totale lønnskostnader (inkludert indirekte lønnskostnader) ikke er tilgjengelige, ble en dummy benyttet for å ta hensyn til virkningen av avtalte lønnsendringer på lønnsglidningen. Som drøftet ovenfor, er denne virkningen tvetydig, og ingen *a priori* forventninger dannes m.h.t. N 's fortegn.

U er den registrerte arbeidsløshetsprosent. *Statistisk Månedshäfte*, tabell 1, gir opplysninger om det årlige gjennomsnittstall lønnskostnader (totalt) og det årlige gjennomsnittstall registrerte arbeidsløse. For å finne arbeidsløshetsprosenten (U), er det siste tall beregnet som en prosentsats av den samlede arbeidsstyrke (summen av de to tall). Dette er samme framgangsmåte som B & A benyttet.

U målt på denne måten viser liten fluktusjon; det høyeste tallet var 2.26% for 1958, mens 1950 viste et rekordlavt tall på 0.92%.

B & A eksperimenterte også med andre indikatorer for arbeidsmarkedsforholdene (bl. a. Arbeidsdirektoratets stramhetsindikator som er antall ledige arbeidsplasser dividert med antall arbeidssøkere, begge tall registrert ved arbeidskontorene) uten å oppnå bedret resultat (B & A, s. 15, 19). Opplysningene om ledige arbeidsplasser er mangelfulle; det er derfor ikke overraskende at slik tilleggsinformasjon ikke forbedrer analysen.

⁹⁾ I diskusjonen av norske arbeidsmarkedsdata påpekes det i en OECD-studie (1972) at:

«Administrative statistics reflect special legal, legislative and bureaucratic requirements in the individual fields in which they are assembled. They display little concern for other users, which leads to a considerable waste of information.» (s. 152)

Et sett av data basert på direkte intervjuer om ledige arbeidsplasser ble ikke brukt av B & A. Siden 1966 har Arbeidsdirektoratet sendt ut et skjema til et fast utvalg bedrifter, hvor det spørres om antall ledige stillinger bedriften har og hvor mange ledige stillinger man forventer i løpet av fire måneder. Sammenlignet med arbeidskontorenes registrering av ledige stillinger (som B & A benyttet), viser denne tidsrekken betydelig sterkere svingninger. Den kan være en nyttig indikator på overskuddsetterspørselen etter arbeidskraft i framtidige studier av lønnsendringer (dvs. når flere observasjoner er tilgjengelige).¹⁰⁾

Til slutt skal nevnes at OECD (1975, s. 48) oppgir en tidsrekke for arbeidsløshetsprosenten første kvartal. Denne tidsrekken som kalles U_{OECD} , anvendes i en av de senere regresjoner.¹¹⁾

$$CPI = [(CPI - CPI_{-1})/CPI_{-1}] \cdot 100$$

er den prosentvise endring i inflasjonsraten (målt ved konsumprisindeksen). Opplysninger om konsumprisindeksen er tilgjengelige i *Statistisk Månedshäfte*.

Denne variabelen benyttes i noen av regresjonene. Som tidligere nevnt er konsumprisindeksen antatt å være av mindre betydning når lønnsglidning skal forklares.

Tidsrekker over alle variabler som benyttes i neste del av notatet, er gjengitt i Appendix B.

2.3. Empiriske resultater.

Denne delen består av to hovedavsnitt. Først undersøkes forholdet mellom ARP og $\dot{W}D$ ved å benytte et diagram og en enkel, ikke-parametrisk test. Deretter benyttes multippel regresjonsanalyse for estimering av lønnsglidningsligningene. Estimaten er utført ved hjelp av minste kvadraters metode (ordinary least squares, OLS).

I litteraturen har en også benyttet to-trinns minste kvadraters metode for å estimere forandringer i lønninger og priser samtidig (kfr. B & A og Dicks-Mireaux 1961). I Norges tilfelle er det her blitt hevdet at den relevante prisindeks for å forklare lønnsglidningen er en produktprisindeks. Ved forutsetningen om at Norge er et lite land, blir denne prisen å oppfatte som

¹⁰⁾ Ved å sammenligne den prosentvise årlige endring i antall ledige stillinger basert på intervjuer (1. oktober), med den årlige prosentvise endring i lønnsglidning for perioden 1965—1973 får man en positiv korrelasjonskoeffisient på 0.51.

¹¹⁾ Som del av den potensielle arbeidskraft i Norge har professor Per Sundby påpekt at deler av de 155 000 registrerte uføre bør innregnes; mangelen på arbeid kan i enkelte høve medføre uføretrygd. En økning i antall uføretrygdde kan derfor i realiteten bety en økning i antall arbeidsledige; noe som vil virke negativt inn på lønnsglidningen.

eksogent bestemt, og én enkel regresjonsligning kan anvendes.

I Figur 1, er $\dot{W}D$ og ARP gjengitt for perioden 1950—1971. Hypotesen er at *ceteris paribus*, en økning (nedgang) i ARP fra ett år til et annet følges av en nedgang (økning) i $\dot{W}D$. Derfor sammenlignes forandringene i de to variables *fortegn* fra år til år. (Se Hansen og Rehn (1956, s. 108—113) som nytter samme metode i sin studie av svensk lønnsglidning.) Ved en slik framgangsmåte blir den absolutte størrelse i forandringene uinteressant; det som teller, er i hvilken retning forandringen går. Fordi det er vanskelig å få et godt mål på ARP (se Appendix A), kan denne «tegn testen» være nyttig når en skal studere forholdet mellom ARP og $\dot{W}D$.¹²⁾

Hvis fortegnene er tilfeldig fordelt, vil sannsynligheten for å få det samme fortegn i forandringen av to variable mellom to gitte år være 0.5. Null-hypotesen går derfor ut på at for halvparten av de 21 observasjoner er fortegnene like. Den alternative hypotesen, som foreslås her, er at det samme fortegn ikke forekommer så ofte. For å teste denne hypotesen ble følgende variable (Z), som tilnærmet følger normalfordelingen, beregnet:

$$Z = (A - \frac{1}{2} - \frac{n}{2}) / \sqrt{\frac{n}{2}}$$

hvor

A = antall perioder hvor endringsretningen er forskjellig for de to variable,

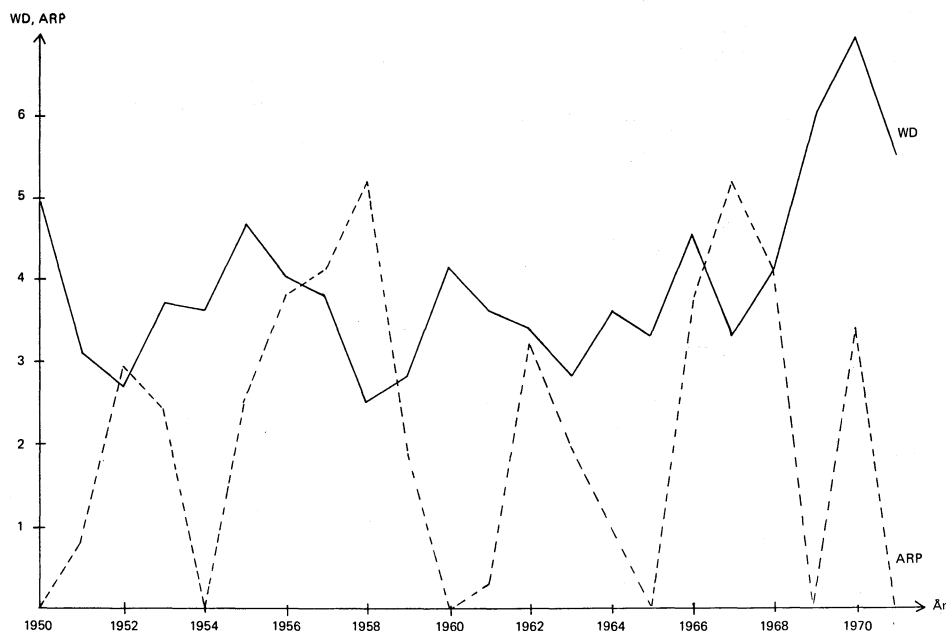
n = antall perioder.

I figur 1 er $A = 14$ og $n = 21$, som gir en Z -verdi på 1.31. Dette betyr at med 10% sannsynlighet for Type I feil (én-hale test), blir null-hypotesen forkastet. Hvis et 5% signifikansnivå kreves, kan null-hypotesen ikke forkastes, idet de kritiske verdier ved 5 og 10% er henholdsvis 1.282 og 1.645. Således får antagelsen om at arbeidskraftsreserve og lønnsglidning forholder

¹²⁾ Dersom en bare tar hensyn til retningen av forandringen, møter en to problemer. For det første tapes informasjon fordi en ikke tar hensyn til størrelsen i forandring idet hver observasjon får lik vekt. Figur 1 gir et klart inntrykk av at $\dot{W}D$ beveger seg motsatt av ARP . Tegn testen krever imidlertid 10% konfidensintervall for å nå denne konklusjonen (se teksten nedenfor).

For det annet vil små feil i dataene lett endre resultatet betydelig. F. eks. fra 1953 til 1954 ble så vel $\dot{W}D$ som ARP redusert, og dermed fikk en «feil» fortegn. $\dot{W}D$ ble bare redusert med 0.1% (fra 3.7 til 3.6); fortegnet kunne lett bli det motsatte dersom $\dot{W}D$ var målt unøyaktig. Ved annen kildebruk kan en faktisk få dette resultatet; i SØS nr. 12 (1965, tabell 58, s. 238) rapporteres det at mellom disse to årene økte $\dot{W}D$ med 0.2% (fra 3.3 til 3.5).

For en videre beskrivelse av tegntesten se Hoel (1971, s. 310—315).

Figur 1. Lønnsglidningsprosenten og arbeidsreserveprosenten.

seg negativt til hverandre begrenset støtte — et 10% signifikansnivå er nødvendig.¹³⁾

I den teoretiske diskusjonen ble det hevdet at:

- Lønnsglidning influeres av arbeidsmarkedssituasjonen (U og ARP), og av endring i produktprisene ($\dot{P}$).
- Avtalte lønssendringer (representert ved en dummy variabel N) har en tvetydig virkning på lønnsglidning.
- Konsumprisindeksen (CPI) har mindre betydning når lønnsglidning skal forklares. Dette skyldes at lønnsglidning hovedsakelig er bestemt av forhold på etterspørselssiden.

Data for $\dot{P}$ er bare tilgjengelige fra 1953 og informasjon om ARP til 1971; derfor behandles bare perioden 1953—1971. Alle variabler antas å være lineært relatert til den avhengige variable.¹⁴⁾ Den grunnleggende ligning som skal estimeres, er:

$$\dot{W}D = b_0 + b_1U + b_2ARP + b_3\dot{P} + b_4N + \varepsilon \quad (1)$$

hvor ε er et stokastisk restledd som antas å være uavhengig og identisk fordelt med forventningsverdi null og begrenset varians, og de andre variabler er som definert ovenfor. Resultatet av estimeringen er gitt ved:

¹³⁾ ARP for de to siste observasjoner (1970 og 1971), er beregnet fra andre datakilder enn de øvrige (se fotnote 20). Ved å holde disse to observasjoner utenfor, blir A uforandret, mens n reduseres til 19. Dette gir en Z -verdi på 1.84, og nullhypotesen forkastes også på et 5% signifikansnivå.

¹⁴⁾ Teoretisk sett kan det hevdes at arbeidsløshetsprosenten bør inngå i hyperbelform i en lønnsglidningsligning (se Hansen 1970, s. 11). Dette forsøkes senere.

$\dot{W}D =$

$$5.017 - 0.872U - 0.68ARP + 0.228\dot{P} - 0.051N \quad (2)$$

$$(5.03) (-1.34) (-0.62) (2.73) (-0.13)$$

t -verdier i parentes, $R^2 = 0.55$ (R er den multiple korrelasjonskoeffisient).

$D - W = 0.90$ (Durbin-Watson koeffisienten).

$SEE = 0.84$ (Standard error of the estimate).

Føyingen er ikke overveldende god ($R^2 = 0.55$), og en lav $D-W$ verdi antyder muligheten av autokorrelasjon.¹⁵⁾ Alle koeffisienter har imidlertid det forventede tegn, selv om bare konstantleddet og prisvariabelen er signifikante på 5% nivået.¹⁶⁾ Det ser derfor ut til at noe av lønnsglidningen er autonomt bestemt (angitt ved et signifikant konstantledd); og at en heving av prisene på ferdigvarer leder til øket lønnsglidning.

Det signifikante konstantleddet kan kanskje tolkes slik at de to-årige lønnsforhandlinger faktisk gir systemet en ny utgangssituasjon. Ved innrømmelse av lavtlønnstillegg under forhandlingene bringes lønnsstrukturen ut av likevekt. I avtaleperioden vil derfor de arbeidstakergrupper som profiterer minst på lønnsavtalene ha mulighet for ytterligere lønnsøkning. Hvis den solidariske lønnspolitikk ble ført med mindre styrke, ville lønnsglidningen kanskje være mindre og konstantleddet i overstående regresjon avta.

Ved å øke arbeidskraftskostnadene har lønnsfor-

¹⁵⁾ $D-W$ verdien på 0.90, som en her har fått, er i det ubestemte området; øvre og nedre grense på $D-W$ verdien på 5% nivå er henholdsvis på 2.02 og 0.75. Hvis autokorrelasjon foreligger, vil de estimerte t -verdier være «biased upwards».

¹⁶⁾ Muligheten av autokorrelasjon (se fotnote 15) gjør de beregnede t -verdier mindre pålitelige.

Tabell 1: *Beregning av lønnsglidningsligningen.*

Ligning	Tidsrom	Konstant-ledd	U	1/U	ARP	$\dot{P}$	N	CPI	1/ U_{OECD}	R ²	SEE	D-W
(2)	1953—71 (19 obs)	5.017 (5.03)	—0.872 (—1.34)		—0.068 (—0.62)	0.228 (2.73)	—0.051 (—0.13)			0.55	0.84	0.90
(3)		4 502 (4.07)	—0.706 (—1.06)		—0.087 (—0.78)	0.212 (2.52)	—0.187 (—0.45)	0.108 (1.06)		0.58	0.84	1.20
(4)	1954—73 (20 obs)	4.608 (5.00)	—0.803 (—1.35)			0.303 (4.42)				0.69	0.78	0.83
(5)		1.922 (2.18)		2.087 (1.73)		0.294 (4.47)				0.71	0.75	0.89
(6)		1.895 (3.27)				0.286 (5.09)			3.393 (2.76)	0.76	0.68	1.31

Merk: Minste kvadraters metode; årlige observasjoner; t-verdier i parentes.

handlingene også en dempende virkning på lønns-
glidningen. Tvetydigheten i N vises ved en meget lav
 t -verdi for denne variabelen. År med tariffavtaler har
ikke merkbart mindre lønns-
glidning enn år uten slike
avtaler.¹⁷⁾ Virkningen av forhandlingene merkes ho-
vedsakelig i konstantleddet; den solidariske lønns-
politikk ser ut til å bevirke en sterkere lønns-
glidning.

Arbeidsmarkedsvariablene (U og ARP) synes å
ha mindre betydning når lønns-
glidning skal forklares;
 t -verdiene er henholdsvis — 1.34 og — 0.62.

Sammenholdt med B & A's resultat er overstående
resultat en betydelig forbedring. B & A brukte seks
uavhengige variable (samt et konstantledd) og fikk feil
fortegn på fire av disse, hvorav to var signifikante.
Bare én variabel, arbeidsløshetsprosenten, var signifi-
kant med det ventede fortegn. I denne analysen nyttes
fire uavhengige variable som *alle* gir det ventede for-
tegn. Dessverre viser det seg at bare én variabel er
signifikant. Dummy variabelen N forventes imidlertid
ikke å være signifikant, og i realiteten er det bare t -
verdiene av de to arbeidsmarkedsvariablene som ikke
svarer til forventningene.

Det ble gjort en del eksperimenter for å bedre re-
sultatene. De mest interessante er gjengitt i tabell 1.
For det første ble den prosentvise endring i konsum-
prisindeksen (CPI) tatt med i regresjonen (ligning (3)).
Dette forbedret ikke resultatene nevneverdig; koef-
fisienten foran CPI har det forventede fortegn, men er

langt fra signifikant. Engrosprisindeksen på bearbei-
dede varer ($\dot{P}$) er fortsatt signifikant og praktisk talt
uforandret etter at CPI er tatt med. Dette resultat
støtter antakelsen om at lønns-
glidning hovedsakelig
bestemmes av forhold på etterspørselssiden.

I et forsøk på å oppnå en signifikant virkning av ar-
beidsløshetsprosenten på lønns-
glidning, ble N , CPI
og ARP tatt ut.

Det ble eksperimentert med to mål på arbeids-
løshet og to funksjonsformer for denne variabelen.
Observasjonsperioden endres da til 1954—1973 (se
Tabell 2, Appendiks B). Ligning (4) viser at endringen
av observasjonsperioden fører til en betydelig bedre
føyning; R^2 øker til 0.69. Imidlertid forblir arbeids-
markedsvariablen ikke-signifikant. Når hyperbelfor-
men velges (ligning (5)), blir U -variablen «nesten»
signifikant på 5% nivået. I ligning (6), hvor U_{OECD} er
brukt i hyperbelform oppnås endelig en høy t -verdi
(2.76); med utgangspunkt i denne regresjonen kunne en
altså konkludere at lønns-
glidning ser ut til å bli in-
fluert av forholdene på arbeidsmarkedet. Denne lig-
ning gir også den beste føyning ($R^2 = 0.76$).¹⁸⁾ Kon-
stantleddet indikerer her en autonom årlig lønns-
glidning på omkring 2%. En økning i outputprisene på
1% gir en lønns-
glidning på ca. 0.3%. En reduksjon i
arbeidsløshetsprosenten fra f. eks. 2% til 1% resulter-
er i en økning i lønns-
glidningen på ca. 1.7%.

¹⁷⁾ Dette stemmer ikke med B & A's resultat. De hevder at
avtalte lønnsendringer har negativ virkning på lønns-
glidningen (B & A, s. 19). Sammenlikner en de empiriske resultater her
med resultatene til B & A, må en være klar over at det dreier
seg om forskjellige tidsrom (B & A undersøkte perioden 1950—
1969), og at de underliggende data ikke er identiske.

¹⁸⁾ To regresjoner som ikke er gjengitt i tabell 1, skal også
nevnes. N og CPI inkludert henholdsvis i (5) og (6) ga ikke-
signifikante koeffisienter for disse variablene (N 's koeffisient
forandret fortegn), mens koeffisientene til de øvrige variabler
bare ble ubetydelig affisert.

3. Konklusjon.

Denne analysen av lønnsglidning i Norge kan oppsummeres som følger:

(1) Ferdigvareprisen for industriprodukter (målt ved engrosprisindeksen for bearbeidede varer) er av avgjørende betydning for lønnsglidning. En eksogen prisøkning fører til at verdien av arbeidskraftens grenseproduktivitet øker; *etterspørselen* etter arbeidskraft stiger, og lønnsglidning oppstår p.g.a. øket konkurranse bedrifter imellom om den tilgjengelige arbeidskraft.

Det er her som i B & A, ikke eksperimentert med profitt som en forklaringsfaktor for lønnsglidning. (Se Jacobsson og Lindbeck (1969, s. 72) for en diskusjon av profitt som forklaringsvariabel i en lønns-ligning.) Muligens kan $\dot{P}$ vurderes som en prokxy for profitt. Større profitt kan medføre at arbeidstakerne forlanger økte lønninger, dvs. *tilbudskurven* for arbeidskraft skifter mot venstre. Dersom arbeidsmarkedet fungerer slik, vil også tilbudet av arbeidskraft påvirke lønns-glidningen; likevel forblir $\dot{P}$ snarere en CPI den relevante prisindeks.

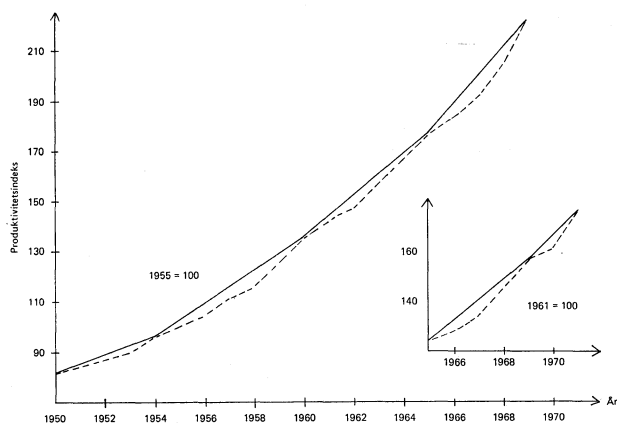
(2) Et signifikant konstantledd kan tolkes som tegn på at det ved de to-årige lønnsforhandlinger skapes et nytt grunnlag for senere lønns-glidning. (B & A refererte også til et signifikant konstantledd i sine lønns-glidningsregresjoner.) Den solidariske lønns-politikk resulterer i manglende likevekt i lønnsstrukturen; gjennom lønns-glidning beveger lønnsstrukturen seg tilbake mot likevekt.

(3) Den prosentvise lønns-glidning i år med avtalte lønnsendringer skiller seg ikke ut fra den prosentvise lønns-glidning i år uten avtalte lønnsendringer. I et for-handlingsår vil økte arbeidskraftskostnader dempe lønns-glidningen, mens manglende likevekt i lønnsstrukturen forårsaket av avtalen vil indusere lønns-glidning.¹⁹⁾

(4) Det interne arbeidsmarkedets virkning på lønns-glidning var vanskelig å fastslå. Alvorlige måleproblemer gjorde seg gjeldende; men antakelsen om at arbeidskraftsreserve og lønns-glidning forholder seg negativt til hverandre fikk likevel en viss støtte («tegnestem»).²⁰⁾

(5) I ligning (6) ble U_{OECD} benyttet i hyperbel-form, og en fant da at det eksterne arbeidsmarkedet hadde en signifikant virkning på lønns-glidning. En reduksjon i overskuddet på arbeidskraft (dvs. arbeidsløshetsprosenten avtar) fører til øket lønns-glidning.

¹⁹⁾ Hansen og Rehn (1956) konkluderer tilsvarende: «... wage-adjustments through organizational negotiations seem neither to reduce the rate of wage drift during the period immediately following the negotiations nor to hasten it by stimulating local activity; or, rather these two tendencies — which undoubtedly do exist — seem to cancel out.» (s. 102)

Figur 2. Arbeidsproduktivitet for industrien, 1950–1971.

APPENDIKS A.

METODE TIL UTLEDNING AV ARBEIDSRESERVEPROSENTEN

For å beregne arbeidsreserveprosenten (ARP) ble følgende formel benyttet:

$$ARP = (1 - (Q/N)/(Q/N)^*) \cdot 100$$

hvor

Q/N = produksjon pr. timeverk direkte arbeid,

$(Q/N)^*$ = estimat av den arbeidsproduktivitet en ville ha oppnådd hvis arbeidskraften hadde vært fullt utnyttet.

Figur 2 viser utviklingen av arbeidsproduktiviteten i industrien sett under ett. For å få et estimat av potensiell produktivitet, $(Q/N)^*$, er en rett linje trukket fra en «produktivitetstopp» til den neste. Topp-årene er 1950, 1954, 1960, 1965, 1969 og 1971.²⁰⁾

For å få et nøyaktig mål av $(Q/N)^*$ bør de valgte Q/N -toppene representere samme grad av arbeidskraftsutnyttelse. Det bør her nevnes at en reduksjon i den gjennomsnittlige arbeidsuke fra 48 timer til 45 timer fant sted 1. mars 1959; en ytterligere reduksjon til 42.5 timer trådte i kraft 1. juli 1968. Reduksjonen i arbeidsuken ble i begge tilfelle fulgt av et produktivtetsprogram presentert i fellesskap av LO og NAF (OECD 1972, s. 35), noe som antakeligvis medvirket til en sterkere produktivitetsøkning det påfølgende år.²¹⁾

²⁰⁾ Observasjonene for perioden 1950–1969 er basert på en indeks over produksjon pr. timeverk i *Industristatistikken* (1972, tabell 14c, s. 54). En slik indeks var ikke tilgjengelig for årene 1970 og 1971, og derfor ble arbeidsproduktiviteten for disse to årene kalkulert som $V/(N \cdot P)$, hvor V = total arbeidsverdi i industrien, N = direkte arbeidstimer og P = engrosprisindeks bearbeidede varer. Opplysninger om V og N finnes i *Industristatistikken*; *Statistisk Månedshfte* gir opplysninger om P .

²¹⁾ Den årlige vekstrate i arbeidsproduktiviteten for de to årene, 1959–1960, og for de to årene 1968–1969 var i begge tilfelle 7.9%, sammenlignet med et årlig gjennomsnitt på 5.3% for hele perioden 1950–1969.

Toppene i produktivitet i 1960 og 1969 kan således i noen grad skyldes LO/NAF-programmene, og dermed gi en overvurdering av *ARP* de foregående år.

På den annen side vil bruken av aggregerte data bevirke en underestimering av *ARP*. Dette skyldes at konjunkturforløpet varierer fra bransje til bransje (og også mellom bedrifter i samme bransje); høykonjunktur i en bransje kan falle sammen med lavkonjunktur i en annen, og observasjonene av Q/N viser et jevnere forløp enn hva man ville ha fått ved bransjevise studier. En jevnere tidsrekke av Q/N -observasjoner bevirker i sin tur lavere *ARP*-estimat.

Det ideelle ville være å måle *ARP* for hver bedrift separat og deretter akkumulere observasjonene (Taylor 1972). De eksisterende data tillater imidlertid ikke en slik framgangsmåte. Vanskeligheten med å få *ARP*-variablen signifikant i regresjonsberegningen kan således skyldes unøyaktig måling av denne variablen.

APPENDIKS B. DATA OG KILDER

Tabell 2: Data til beregning av lønnsglidningsligningen.

År	WD	ARP	U	N	P	CPI	U _{OECD}
1950.....	5,0	0,0	0,92	1		5,5	
1951.....	3,1	0,8	1,13	0		15,8	
1952.....	2,7	2,9	1,18	1		9,0	
1953.....	3,7	2,4	1,44	0	—3,0	2,1	
1954.....	3,6	0,0	1,25	1	—1,0	4,5	2,29
1955.....	4,7	2,5	1,22	0	4,2	0,8	2,17
1956.....	4,0	3,8	1,34	1	3,0	3,8	2,49
1957.....	3,8	4,1	1,41	0	3,9	2,8	2,44
1958.....	2,5	5,2	2,26	1	—2,8	4,8	3,57
1959.....	2,8	2,0	2,16	0	0,0	2,9	3,50
1960.....	4,4	0,0	1,71	0	1,9	0,3	2,68
1961.....	3,6	0,3	1,21	1	0,0	2,6	2,15
1962.....	3,4	3,3	1,40	0	0,0	5,2	2,08
1963.....	2,8	2,0	1,62	1	0,0	2,6	2,85
1964.....	3,6	1,0	1,40	1	4,0	5,7	2,33
1965.....	3,3	0,0	1,20	0	3,7	4,3	2,00
1966.....	4,6	3,6	1,05	1	3,6	3,2	2,08
1967.....	3,3	5,2	0,99	0	0,9	4,4	1,48
1968.....	4,1	4,1	1,41	1	1,8	3,5	2,01
1969.....	6,0	0,0	1,31	0	4,3	3,1	2,14
1970.....	7,0	3,4	1,03	1	7,5	10,6	1,54
1971.....	5,0	0,0	0,99	0	0,0	6,2	1,26
1972.....	5,3		1,19	1	3,1	7,2	1,47
1973.....	7,3		1,01	0	10,5	7,5	1,45

Symbolforklaring:

WD = lønnsglidningsprosenten.
1950—1972: Norsk Arbeidsgiverforening, Oslo.
1973: Økonomisk Utsyn, 1974, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

ARP = arbeidsreserveprosenten. Beregninger vist i Appendix A.

U = arbeidsløshetsprosenten, beregnet med utgangspunkt i *Statistisk Månedshfte*.

N = dummy variablen; den settes lik 1 i år med lønnsforhandlinger og 0 i andre år. Norsk Arbeidsgiverforening, Oslo.

P = den prosentvise endring av engrosprisindeksen på bearbejdede varer. *Statistisk Månedshfte*.

CPI = den prosentvise endring av konsumprisindeksen. *Statistisk Månedshfte*.

U_{OECD} = arbeidsløshetsprosenten, første kvartal. OECD (1975), s. 48.

Litteraturliste

1. Aukrust, O. (1970), «Prim I. A Model of the Price and Income Distribution Mechanism of an Open Economy,» Statistisk Sentralbyrå, Artikkel nr. 35.
2. Aukrust, O. (1973), «Wage-Price Interdependencies in Open Economies,» Statistisk Sentralbyrå, Arbeidsnotat IO 73/21.
3. Aukrust, O. (1975), «Inflation in the Open Economy: The Norwegian Model,» Statistisk Sentralbyrå, Arbeidsnotat IO 75/12.
4. Brunstad, R. and J. Aarrestad (1972), «Lønns- og prisutviklinga i Norge 1950—1969: Ein empirisk studie på årsdata,» *Sosialøkonomen*, 7, 11—22.
5. Dicks-Mireaux, L. A. (1961), «The Interrelationship between Cost and Price Changes, 1946—1959: A Study of Inflation in Post-War Britain,» *Oxford Economic Papers*, 13: 3, 267—292.
6. Hansen, B. (1970), «Excess Demand, Unemployment, Vacancies and Wages,» *The Quarterly Journal of Economics*, 84: 1, 1—23.
7. Hansen, B. and G. Rehn (1956), «On Wage-Drift. A Problem of Money-Wage Dynamics,» in *Twenty-five Economic Essays in Honour of Erik Lindahl* (no editor), Stockholm, Svenska Tryckeriaktiebolaget.
8. Hoel, P. G. (1971), *Introduction to Mathematical Statistics*, New York, John Wiley and Sons.
9. Isachsen, A. J. (1975), «Four Essays on Capital Markets, Inflation, and Labor in Norway,» Ph.D. avhandling ved Stanford University.
10. Jacobsson, L. and A. Lindbeck (1969), «Labor Market Conditions, Wages, and Inflation — Swedish Experiences 1955—67,» *Swedish Journal of Economics*, 71: 2, 64—103.
11. Kuh, E. (1967), «A Productivity Theory of Wage Levels — An Alternative to the Phillips Curve,» *Review of Economic Studies*, 34: 100, 333—360.
12. NAF (1970), «Kort oversikt over tariff-revisjonene fra 1945 til 1969,» (stensil), Oslo, Norsk Arbeidsgiverforening.
13. NOU (1972), «Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 1972,» Norges Offentlige Utredninger, 1972:10, Lønns- og prisdepartementet, Oslo, Universitetsforlaget.
14. OECD (1972), *Manpower Policy in Norway*, Paris, OECD.
15. OECD (1973), *OECD. Economic Survey. Norway*, Paris, OECD.

16. OECD (1974), *OECD. Economic Survey, Norway*, Paris, OECD.
17. OECD (1975), *OECD. Economic Survey. Norway*, Paris, OECD.
18. Oi, W. Y. (1962), «Labor As a Quasi-Fixed Factor», *Journal of Political Economy*, 70: 6, 538—555.
19. Phelps Brown, E. H. (1962), «Wage Drift», *Economica*, 29: 116, 339—356.
20. Rødseth, T. (1969), «*Utredning om lavtlønnsproblemer i Norge*», Lønns- og prisdepartementet, Grøndahl & Søn, Oslo.
21. St.mld. nr. 99 (1973—1974), «*Demokratisering av foretningsbankene*», Finans- og tolldepartementet, Oslo.
22. Sundby, P. (1973), «Målsettinger — Planer — Ressursdisponering», *Sosialøkonomen*, 1, 23—25.
23. SØS nr. 12 (1965), «Norges økonomi etter krigen», *Samfunnsøkonomiske studier*, 12, Oslo, Statistisk Sentralbyrå.
24. Aarvig, L. (1961), «Lønnsglidningskomitéen. Intervjuundersøkelsen 1958/59» (stensil), Oslo, Norsk Arbeidsgiverforening.

Om makt og avmakt

En omtale av Maktutredningens første rapport ¹⁾

AV

UNDERDIREKTØR TORMOD HERMANSEN,
SOSIALDEPARTEMENTET

I september 1972 ble det satt ned et utvalg for å undersøke de faktiske maktforhold i det norske samfunnet, «Maktutredningen». Den første rapporten er skrevet av forskergruppens formann, professor Gudmund Hernes ved Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen.

Opplegget til analyse av maktforholdene er at disse undersøkes langs to dimensjoner. En dimensjon er makt og maktesløshet, hvor

det er en klar asymmetri i hvorledes makt oppfattes av de som utøver denne og av de som i en eller annen form rammes. Det er oppfattelsen av maktesløshet som er utbredt, og makten ligger ofte mer i systemet enn hos enkeltmennesker. En annen dimensjon er de forhold som fører til avmakt og fremmedgjøring, når andre krefter påvirker resultatet av egne handlinger.

Hernes skisserer en modell for

maktforhold i samfunnet. Denne gir adgang til bytting av kontroll over ulike hendelser og til læring gjennom erfaringer. Maktbegrepet knyttes til verdien av kontroll over en hendelse, slik at viktige saker veier tyngst. Analysen legger størst vekt på å forklare fordelingen av makt. Særlig viktig som kilde til makt synes å være sammenkoblingen av kontroll over flere sentrale saksområder, beslutninger og ressurser.

1. Innledning.

1. I den offentlige diskusjon om maktforholdene har oppmerksomheten naturlig nok vært sterkt konsentrert om *hvem* som har makt. Dette spørsmålet har også vært det sentrale i de mer journalist pregede undersøkelsene av maktforhold som for få år siden ble foretatt av Åke Ortmark i Sverige, og av Per Bratland og Einar Førde i Norge. Når spørsmålet om hvem som har makt og gjerne kommer i forgrunnen, har det trolig sammenheng med to viktige forhold. For det første med behovet for å *personifisere* makten, dvs. til å identifisere de personer og institusjoner som har makt og som utøver makt over oss. For det andre med at det hersker en utbredt mistillit til de offisielle og formelle bilder av maktforholdene slik de i prinsippet skulle være, f.eks. mellom stat og næringsliv, politikere og eksperter osv. Folk stoler simpelthen ikke på disse

bildene, og spør istedet etter hvem det er som *egentlig* har makt. Og hvem det er som fatter de beslutninger vi like ofte føler at vi blir rammet av som at vi deltar i. Som alternativ til de offisielle bilder få synes stemmer med virkeligheten, og i mangel av mulighet for innsyn og forståelse, har det dannet seg mange ulike oppfatninger av maktforholdene i samfunnet. Felles for disse er at de ofte preges av konspirasjonsforestillinger. Et eller annet sted i samfunnet utenfor vår egen og folkevalgte organers kontroll, må de virkelige makthaverne befinne seg. Og på forskjellige måter er disse egentlige makthaverne istand til å manipulere oss alle, slik at *de* får realisere *sine* interesser og ikke vi våre. Avhengig av hvor en selv finner seg i samfunnet, betegnes disse egentlige makthaverne som storkapitalistene, staten, byråkratiet, teknokratene, ekspertene, organisasjonene, fagbevegelsen, politikerne, den internasjonale monopolkapital, det industrielle — militære kompleks osv.

¹⁾ Gudmund Hernes: Makt og avmakt. Universitetsforlaget 1975.

2. Noen umiddelbar enkel måte å avsløre hvem som har makt, slik at en kan rette angrepet mot klart identifiserte makthavere synes likevel ikke å foreligge. Dette skyldes i noen grad at få vil innrømme at de har makt. Det å ha makt og innrømme det er i en viss forstand noe suspekt, og få vil stille seg så lagelig til for andres hogg. Viktigere er det nok likevel at det åpenbart er en klar asymmetri i hvorledes maktforholdene oppfattes av de som utøver makt, og av de som i en eller annen form rammes av andres maktutøvelse. Det er således klart at for den som står oppe i en rettssak vil det fortone seg slik at dommeren har stor makt. For dommeren derimot, som etter beste evne må holde seg til sakens kjennsgjerninger, lovens bokstav og tidligere dommer i saker av liknende karakter, vil den makt han selv kan utøve fortone seg som meget liten, eller ikke eksisterende. Makten ligger ikke hos dommeren men i selve *rettssystemet*. Liknende asymmetri støter en på også i arbeidslivet. Når en bedrift må innskrenke eller legge ned fordi den går med underskudd uten utsikter til at dette vil kunne rettes opp, vil arbeidstakerne naturlig og med rette føle at oppsigelsene representerer en maktutøvelse som de rammes av. Men hvem er det som egentlig utøver makt i dette tilfelle? I et slikt tilfelle vil bedriftsledelsen rimeligvis også ha liten følelse av makt. Trolig vil de føle seg like *maktesløse* som arbeidstakerne, fordi de reelt sett ikke har andre muligheter. Selvstendige foretak som arbeider i en markedsøkonomi, kan ikke i lengden gå med tap. Overskudd, eller profitt, er en norm som ligger i selve det *markedsøkonomiske system*. Det markedsøkonomiske system representerer således makt i seg selv, så å si på samme vis som «naturkrefter» gjør det, og som den enkelte foretaksleder og arbeidstaker må forholde seg til snarere enn å styre.

3. Opplevelse av *maktesløshet*, dvs. av å ikke kunne foreta seg særlig annet enn det en gjør, eller av ikke å være istand til å gjøre situasjonen bedre om en aldri så gjerne ville, er utvilsomt langt mer utbredt i samfunnet enn opplevelsen av å kunne utøve makt. Det synes å være et viktig poeng at maktesløshet kan oppleves uten at det foreligger noen motsvarende personifiserte makthavere. Maktesløshet vil kanskje oppleves sterkest nettopp i forhold til ikke-personifiserte makthavere, som naturkreftene, jfr. uttrykket «den mektige natur», og i forhold til ulike deler av samfunnssystemet, som f.eks. rettssystemet, det økonomiske markedsystem, trykkesystemet osv., og i forhold til de store og uoversiktlige organisasjoner og institusjoner. Paradoksalt nok vil ofte *opplevelsen* av maktesløshet være større når vi i noen grad har, eller i prinsippet skulle ha, mulighet til å kontrollere naturen, innvirke på systemets virkemåter, eller delta i de beslutninger organisasjoner og institusjoner treffer. Men i den grad opplevelse av maktesløshet, på samme vis som opplevelse av makt, avviker fra de reelle underliggende makt-konstellasjoner kan en heller ikke uten store vanskeligheter nærme seg maktforholdene i samfun-

net gjennom undersøkelsen av opplevd maktesløshet.

2. Maktutredningen.

4. De identifikasjonsproblemer en står overfor når en skal beskrive de reelle maktforhold i samfunnet, enten en nærmer seg disse fra utgangspunktet makt, eller fra utgangspunktet maktesløshet, forsterkes av selve *maktbegrepets flertydighet*. Betegnelsen makt brukes med ulike meningsinnhold av ulike personer og grupper, ofte avhengig av hvilke erfarings- og opplevelsesbakgrunn de har med de faktiske fenomener betegnelsen viser til. Men fordi ordet makt ikke har et entydig meningsinnhold, brukes det ofte også med varierende betydning av de samme personer, avhengig av i hvilken sammenheng det brukes. Da den første Bratteli-regjeringen i september 1972 satte ned et utvalg for å undersøke de *faktiske maktforhold* i det norske samfunnet, ble derfor et av hovedpunktene i mandatet å kartlegge selve maktbegrepet og klargjøre dettes meningsinnhold i ulike sammenhenger. Det er viktig å merke seg at regjeringen ikke bare var opptatt av å finne svar på spørsmålet om hvem som har makt. I en undersøkelse av de *faktiske maktforhold* var det like viktig, som det ble uttrykt i mandatet: «å klargjøre hva, eller hvilke forhold som kan gi enkeltpersoner, grupper eller institusjoner makt. Med andre ord må utredningen ha som en av sine oppgaver å klarlegge hva som er årsak til makt.»

5. Både det faktum at en maktinstans som en regjering setter igang en undersøkelse av de *faktiske maktforhold* i samfunnet, og den retning de ga denne undersøkelsen i mandatet, er på mange måter enestående. Særlig viktig er det at oppmerksomheten ikke ensidig ble rettet mot spørsmålet om hvem som har makt og «maktmenneskenes» egenskaper og adferd. Men at også spørsmålet om hva makt er, hvorfor makt oppstår og eksisterer, hvordan maktposisjoner er fundert i samfunnsstrukturen og hvordan makt fordeles og utøves i samfunnet ble formulert som sentrale problemstillinger. I dette må det ha ligget en erkjennelse fra regjeringens side av at dersom de *faktiske maktforhold* i samfunnet skal endres, kan det være mer å hente ved reformer i de forhold som bestemmer maktfordelingens skjevheter, enn det er å hente i omfordeling av makt innenfor den bestående struktur. Maktutredningen må således oppfattes som noe mer enn et stort og interessant forskningstiltak. Det er også et ledd i en sosialistisk regjeringens vilje til gradvis å omforme samfunnet gjennom grunnleggende reformer.

6. Det er vel kjent at maktutredningen, da den ble satt igang, ble sett på med en viss skepsis av borgerlige politikere, deler av den borgerlige presse og av kretser i næringslivet. Med henvisning til at forskningsinnsatsen må prioriteres ut fra bl.a. problemfeltenes viktighet og deres egnethet for forskning, stilte bl.a. Høyres forskningsutvalg seg meget kritisk til maktutredningen. Den første rapporten som nå foreligger, skrevet av forskergruppens formann, professor Gudmund Hernes ved So-

siologisk Institutt, Universitetet i Bergen, har utvilsomt vært imøtesett med spenning både av forskere og politikere. Denne første rapporten har fått tittelen; *Makt og Avmakt — En begrepsanalyse*. Den tar sikte på å besvare det punkt i mandatet som gjelder avklaring av selve maktbegrepet, men den er samtidig ment å skulle beskrive utgangspunkt og rammeverk for de konkrete analyser av de faktiske maktforhold i det norske samfunn.

7. Makt og Avmakt er blitt en interessant og stimulerende bok. Den viser at maktforholdene i samfunnet ikke bare egner seg for forskningsmessig analyse, men at forskning faktisk er helt nødvendig for at det skal være mulig å trenge inn i, forstå sammenhengene i, og å danne seg en oversikt over et så innfløkt, delvis «usynlig» og vanskelig tilgjengelig felt. At maktforhold og maktproblemer er *viktige* viser ikke bare det initiativ til å få de utredet som den første Bratteliregjerungen tok, men også den skepsis utredningen ble møtt med fra ulike kanter. Og ikke minst de endringer som er i ferd med å finne sted både i vårt politiske liv og i styringsverket, karakterisert ved stikkord som oppløsning av tradisjonell partiloyalitet, aksjonsdemokrati, desentralisering og demokratisering viser at det er nødvendig med bedre innsikt og mer kunnskaper på dette feltet. Det er også grunn til å komplimentere Hernes med at han, trass i at siktemålet har vært å foreta en begrepsanalyse, likevel har maktet å gi framstillingen en relativt enkel og lettfattelig form. Bruken av fagsjargong er redusert til det strengt nødvendige, og boka kan leses uten forkunnskaper av noe slag. De mange konkrete eksempler og illustrasjoner fra norsk politikk, økonomi og samfunnsliv Hernes har benyttet gjennom hele boka, for å gi de teoretiske begreper og analyser et konkret feste, gjør at en framstilling som lett kunne ha blitt svært akademisk og abstrakt, likevel blir jordnær og gir leseren innsikt også i faktiske maktforhold.

8. En hovedtese i Hernes opplegg til analyse av maktforholdene er at disse ikke kan undersøkes bare langs en makt- og maktesløshetsdimensjon. Det er også nødvendig å undersøke de forhold i samfunnet som fører til *avmakt* og fremmedgjøring. Avmakt er nemlig noe annet enn liten makt eller maktesløshet. Makt knytter seg til personers, organisasjoners eller institusjoners mulighet og evne til planmessig å realisere sine interesser, gjennom å ha kontroll over faktorer som bestemmer graden av målrealisering. Avmakt inntreffer når de handlinger som foretas fører til andre resultater og konsekvenser enn de tilsiktete. Avmaktssituasjoner karakteriseres således ved at en nok har mulighet til å velge mellom alternative beslutninger, og makt til å iverksette det alternativ en velger, men at samfunnets virkemåte eller naturen, på en eller annen måte griper inn i virkningene og fordreier disse i forhold til de en tok sikte på. Maktesløshet og avmektighet har det til felles at en i liten grad får realisert sine interesser. Men av-

mektighetens grunn er likevel en annen, og selv de mektige kan komme i avmaktssituasjoner. Skillet mellom maktproblematikk og avmaktproblematikk er grunnleggende i Hernes framstilling. Han behandler maktproblemene i boka første del, hvor interessen derfor fokuseres på *samfunnets aktører* og de forhold disse står i til hverandre. Avmaktssituasjonene behandles i boka annen del, hvor oppmerksomheten derfor blir rettet mot samfunnet, med dets institusjoner og virkemåte, og de samfunnsprosesser som gjør at tilsiktete og uønskete resultater og konsekvenser dominerer over de tilsiktete og ønskelige.

3. Maktmodellen.

9. I sin analyse av maktbegrepet og i utviklingen av analyseramme for undersøkelse av maktforholdene bygger Hernes i stor utstrekning på arbeider av den kjente amerikanske sosiolog, James S. Coleman. Utgangspunktet er fire grunnbegrep; *aktører, hendelser, interesser og kontroll*. Makt er slik Hernes ser det, uløselig knyttet sammen med at samfunnets aktører, dvs. personer, organisasjoner, foretak, institusjoner osv., er *målrettete* i sine valg og sin atferd. At aktørene er målrettete kommer til uttrykk ved at de har *interesser* de søker å realisere, og ved at de søker å oppnå *del i kontrollen* over de *hendelser* eller saker, ressurser osv. deres interesser knytter seg til. Enkelt uttrykt kan en si at en aktør har makt i den utstrekning han kan realisere sine interesser.

Hva er det så som begrenser en aktørs makt? Jo, graden av kontroll over de hendelser, dvs. de ting i livet som for han er verdifull og som han derfor har interesse av. Ved å bestemme makt på denne måten oppnår Hernes å bringe diskusjonen om makt over fra det generelle og litt diffuse maktfenomenet som sådan, over til diskusjon av hvem som utøver kontroll over viktige hendelser, på hvilke grunnlag og hvorledes slik kontroll utøves, og av hvorledes folks interesser blir formet.

10. Hernes argumenterer innledningsvis i sin bok sterkt for nødvendigheten av å benytte seg av forenklete modeller for å få innsikt i kompliserte samfunnsmessige forhold. I den modell av samfunnet han skisserer for undersøkelse av maktforhold konsentreres oppmerksomheten primært om aktører og hendelser. Disse er knyttet sammen på to måter. For det første ved at kontroll over hver enkelt hendelse i utgangspunktet antas å være fordelt mellom aktørene, dvs. hver enkelt aktør har en viss del av eller i kontrollen over hver enkelt hendelse. For det andre ved at aktørene knytter en *viss*, gjerne forskjellig interesse til utfallet av hver enkelt hendelse. For å gjøre modellen mer realistisk introduseres to ulike dynamiske innslag. Det åpnes for det første for *bytte* eller utveksling av kontroll over ulike hendelser mellom aktørene. I og med at en aktør ikke vil ha like stor interesse knyttet til alle hendelser han har del i kontrollen over, vil han søke å oppnå størst mulig *sluttkontroll* over dem han har sterkest inter-

esse av. Dette kan han oppnå ved å gi fra seg sin del av kontrollen over hendelser som betyr lite for ham, men mye for andre, mot å få tilbake deres andel i kontrollen over de hendelser som betyr mye for ham selv. Den fordeling av kontroll over ulike hendelser og saker som kan observeres i praksis, vil derfor i alminnelighet måtte oppfattes som den fordeling av *sluttkontroll* som er framkommet etter at aktører med en viss fordeling av *utgangskontroll* har gjennomført byttetransaksjoner. Dette innebærer at studiet av maktforhold ikke kan begrenses bare til utgangskontroll, men at det også må omfatte de institusjonelle og materielle betingelser for bytte. Den maktmodell Hernes skisserer har således som han selv påviser og framhever sterk likhet med de generelle markedsmodeller i sosial-økonomi.

11. Det andre dynamiske innslaget Hernes bygger inn i maktmodellen er aktørenes evne til å *lære*. Et hovedkjennetegn ved målrettete aktører er at de sørger for å få informasjon om resultatene av sine handlinger. Mer generelt vil målrettete aktører alltid søke å skaffe seg de best mulige kunnskaper om de saksforhold de skal handle i, og prøve å redusere *usikkerhet* ved handlingene. Læring kan skje både gjennom egne og andres erfaringer og gjennom ulike former for kunnskapsformidling. Ny kunnskap vil generelt kunne føre til at aktørenes oppfatninger om og holdninger til ulike saksforhold, og deres atferd endres. *Kunnskap* representerer således et vesentlig og nødvendig grunnlag både for rasjonell kontroll og for rasjonelle bytter. De grupper i samfunnet som har eksklusiv kunnskap om hvorledes kontroll med viktige hendelser og saker skal utføres har derfor et grunnlag for makt. Ved å innføre kunnskap og læring i modellen får en derfor ikke bare inn et viktig dynamisk innslag. En får også et inntak til behandling av den maktproblematikk som knytter seg til ekspertenes rolle og funksjoner i foretak, institusjoner, organisasjoner og samfunn.

12. Med utgangspunkt i byttemodellen og i begrepene kontroll og interesse defineres en rekke ulike begrep som er nyttige for analyse av ulike sider ved maktproblematikken, som direkte og indirekte avhengighet, gjensidig og ensidig avhengighet, autonomi, en aktørs generelle makt, og verdien av full kontroll over en sak. Hernes gir presise definisjoner av alle disse begrepene og deres innbyrdes sammenheng ved hjelp av et matematisk formelapparat. Han gir imidlertid også fullt begripelige intuitive beskrivelser og forklaringer og en rekke eksempler som illustrerer begrepene. Her skal vi kort antyde hovedideene i begrepene. En aktørs avhengighet av en annen aktør gir et mål på hvor stor makt den andre har over den første. Graden av *direkte avhengighet* vil avhenge av hvor sterk interesse den første har av utfallet av de saker den andre har del i kontrollen av, og hvor stor del den andre har i kontrollen av disse sakene. Det er lett å se at to aktører kan være gjensidig avhengig av hverandre. Forholdet ligger i så fall

til rette for bytte med sikte på at hver får så stor sluttkontroll som mulig over de saker som er viktigst for dem selv. Avhengigheten kan imidlertid være ensidig. Den svake part har da ikke kontroll over noe den sterke har interesse av, og den sterke kan ignorere den svake på godt og vondt.

I et funksjonsdelt samfunn som vårt vil imidlertid *indirekte avhengighet* være like viktig som direkte. Avhengigheten er indirekte når en aktør er avhengig av en rekke andre, som igjen er avhengig av en tredje. Slike indirekte avhengigheter er ofte tilstede i et lands produksjonssystem, noe som ble klart demonstrert ved Hydro-streiken i fjor. Det komplementære begrepet til avhengighet er *autonomi*. En aktør er i følge definisjonen autonom i den grad han selv har kontroll over de hendelser hans interesser knytter seg til. Et foretak er f.eks. svært autonomt dersom det har kontroll over sine råvarekilder og sin teknologi; og har en slik stilling i markedet at det selv kan sette sine priser.

13. Det følger nå at en aktør som planmessig vil realisere sine interesser kan benytte flere strategier. Han kan for det første gå inn i byttetransaksjoner og på den måten oppnå en, i forhold til sine interesse, mer hensiktsmessig sammensetning av sin sluttkontroll enn av sin utgangskontroll. Mange transaksjoner i aksjemarkedet har et slikt formål, jfr. saken om Rekstens aksjer. Han kan for det andre søke å tilvinne seg makt over dem han er avhengig av. Oftest vil dette innebære at han øker andres indirekte avhengighet av seg, og på forskjellig måter øker andres interesse for det han selv kontrollerer. Endelig kan han søke å bli mer autonom, dels ved å redusere sine interesser for de ressurser andre kontrollerer, og dels ved å bygge ut sin egen kontroll over de ressurser en må ha. Diskusjonene om selvforsyning med matvarer og om energi- og oljepolitikken gir gode illustrasjoner på diskusjon av strategier for autonomi.

14. Et hovedpoeng som er viktig å få fram når en diskuterer makt er at det ikke bare er slik at den ene part ofte er den sterke og således har mest makt i to aktørers gjensidige avhengighet, men at det også er slik at noen har *mer makt* alt i alt enn andre. Selve *maktfordelingsproblematikken* forutsetter jo at makt, i betydningen generell evne til å realisere sine interesser, er noe som er ulikt fordelt i samfunnet.

For å fastlegge begrepet *generell makt* på en hensiktsmessig måte går Hernes veien om begrepet *verdien av kontroll over en hendelse*, eller sak. Intuitivt er det lett å innse at det ikke er like verdifullt å ha kontroll over alle saker og hendelser i politikk, økonomi og samfunnsliv. Enkelte saker er større og viktigere enn andre både fordi de involverer mer ressurser, er mer konsekvensrike og fordi aktører med stor makt har sterk interesse knyttet til utfallet. Jo fler og jo mer verdifulle hendelser, saker, ressurser e.l. en aktør har del i kontrollen av, og jo større andel av kontrollen over hendelsene han har, jo større generell makt har han. Det som gir opphav til generell makt er altså

kontroll over verdifulle saksområder. Det som gir saksområdene verdi er styrken og omfanget av de interesser som knytter seg til sakens utfall. For å få et mål på hvor stor generell makt en aktør har, kan en derfor legge sammen hans andel av kontrollen over hvert saksområde, men veie hvert saksområde med dets verdi. Derved får en i prinsippet fram fordelingen av generell makt i samfunnet. For å få et mål for hvor verdifulle de ulike saksområdene er, kan en legge sammen den interesse hver aktør knytter til sakens utfall, men veie hver aktørs interesse med hans generelle makt. På den måten får en i modellen bestemt de to sett av ukjente, dvs. fordelingen av generell makt og saksområdenes verdi ved hjelp av de to sett kjente, fordelingen av kontroll over saksområdene og sammensetningen av hver enkelt aktørs interesser.

15. Ved å definere maktbegrepet innenfor rammen av og ved hjelp av de grunnbegrep som inngår i en modell, istedet for å gå rett løs på en uavhengig begrepsbestemmelse, oppnår en utvilsomt en rekke fordeler både teoretisk og metodisk. En unngår for det første at en binder seg opp i forholdet mellom to aktører. En får tatt hensyn til både direkte og indirekte avhengighet og til at aktørene kan utveksle kontroll. For det andre oppnår en å få belyst ulike sider ved maktproblematikken, og å få eksplisitt bygget inn i analysen både de interesser aktørene har og de sider ved samfunnsorganisasjonen som fordeler kontroll over ulike hendelser, ressurser og saker mellom samfunnets aktører. Og endelig unngår en at maktbegrepet blir knyttet til bestemte former for maktutøvelse, spesielt tvangsmakt, men blir et mer generelt begrep for ulike aktørers evne til å realisere sine interesser. Den viktigste fordel er likevel trolig at en får lagt et generelt enhetlig rammeverk for empiriske undersøkelser og forsøk på måling av makt på ulike samfunnsområder. Dette er kanskje også en av grunnene til at Hernes framstilling er blitt så stimulerende som den er. En får hele tiden inntrykk av at siktemålet ikke er filosofisk begrepsavklaring i formell forstand, men å legge grunnlag for konkrete undersøkelser.

4. Maktanalyse.

16. Med utgangspunkt i maktmodellen og med sikte på å belyse modellens evne til å gi innsikt i ulike sider ved maktforholdene i samfunnet utvikler og drøfter Hernes en rekke andre begrep og hypoteser. Særlig synes jeg hans drøfting av ulike bytteprosesser som gir annen fordeling av sluttkontroll enn av utgangskontroll er interessant. Profesjonspolitikk, dvs. de ulike profesjoners bestrebelser på å vinne sterkest mulig kontroll, helst monopol, over sine egne saks- og arbeidsområder, rekruttering osv., ved å henvise til «faglige» krav og «klientenes» interesser, er et eksempel på slik bytteaktivitet, som ofte leder fram til «bukken som passer havresekken»-situasjoner. Hernes drøfter også ulike demokratiteorier og viser hvorledes tilhengerne av de ulike teoriene retter oppmerk-

somheten mot forskjellige sider ved maktforholdene i samfunnet. Maktmodellen benyttes videre til å definere et begrep om samfunnets eller *kollektivets handlekraft* dvs. i hvilken grad samfunnets borgere i fellesskap er i stand til å realisere sine interesser som samfunn eller kollektiv. Videre drøftes informasjonens, både faktiske kunnskapers og ideologiers rolle for maktforhold og i maktutøvelse, og distinksjonen mellom å øve innflytelse og å utøve makt. Endelig viser Hernes hvorledes teknologiske og materielle betingelser og begrensninger skaper avhengighet mellom aktørene og dermed også virker inn på maktforholdene.

17. Det ligger i siktemålet og karakteren til et analysearbeid som det her er tale om, at den endelige vurdering først kan skje når begrepene og modellen benyttes i praktisk-empirisk forskningsarbeid, og en får prøvet ut deres fruktbarhet m.h.t. å «fange opp» sentrale problemer, sette de i sammenheng, og beskrive, måle og forklare dem. Det er derfor all grunn til å se fram til maktutredningens videre rapporter, som forhåpentligvis vil vise ikke bare hvorledes viktige faktiske maktforhold i det norske samfunnet er, men også hva det «redskap» maktmodellen representerer duger til. Selv om det ennå er for tidlig å gi noen egentlig vurdering av Hernes bidrag, er det likevel en del ting en kan peke på. Det første en kan peke på er ingen innvending, men bør likevel nevnes fordi enkelte kanskje ikke vil ha det klart for seg. Det er at maktmodellen *ikke er noen teori* om årsaker til makt eller om hvorledes makt utøves. Hernes fortjeneste er at han ved hjelp av sin modell får klarlagt den betydning forhold som; fordeling av kontroll over ulike hendelser, aktørenes interesser, mulighetene for bytte, ideologi, kunnskap og teknologi har for maktforhold og maktfordeling, både hver for seg og i samspill. Men modellen sier ikke noe om hvorledes kontroll fordeles, interesser formes, bytte foregår, kunnskap vinnes og kanaliseres og teknologi skapes og endres. På alle disse områder er det nødvendig med teoretiske og empiriske undersøkelser. *Maktmodellens* bidrag er imidlertid vesentlig fordi den er et middel til å styre oppmerksomheten, til å samle trådene, og til å trekke konklusjoner om maktfordeling, avhengighet osv. når en ser på samfunnet under ett.

18. Gjennom studiet av maktmodellen sitter en igjen med inntrykket av at det først og fremst er i *fordelingen av kontroll*, og da kanskje særlig i sammenkoblingen av kontroll over flere sentrale saksområder, beslutninger og ressurser, at en finner den viktigste kilden til makt. En hadde derfor kanskje ventet at Hernes hadde gått noe mer inn på de samfunnsforhold og mekanismer som fordeles kontroll, og særlig at han hadde antydnet noe om hva som ventelig ville være de *særlig avgjørende* ressurser og saksområder fra et maktfordelingssynspunkt. På dette punkt gir imidlertid den foreliggende framstilling lite. Hernes nøyer seg med en litt formell diskusjon av skillet mellom aktørers kompetanse og kapasitet, betydning

gen av regler for kompetanse og utøving av kontroll, og hvorledes rekruttering og sosialisering av posisjonsinnehavere, f.eks. dommere, overleger, etc., virker inn på både institusjoners ideologi og korpsånd, og på enkelte avgjørelser som treffes. Det Hernes i denne framstillingen har å si om kontrollfordeling og kontrollmekanismer, er således langt mindre og også mindre innsiktsgivende enn det han har å si om interesser og forming av interesser og preferanser. Særlig synes jeg her at diskusjonene om muligheter og betingelser for at det skal være mulig å snakke om objektive interesser, om skilnaden på objektive interesser og preferanser en sosialiseres til, og om preferanser i tilknytning til ulike typer av verdier, fra materielle goder til legitimitetsnormer og rettferdighetsregler, er interessant.

5. Avmakt og avmaktsanalyse.

19. Hovedperspektivet i utviklingen av modellen og i diskusjonene er på fordeling av makt, ikke på forekomsten av liten makt og maktesløshet, og de situasjoner de maktesløse befinner seg i. Fordi Hernes i så sterk grad konsentrerer seg om utviklingen av maktmodellen basert på målrettete aktører og i mindre grad drøfter de samfunnsmessige betingelser og mekanismer for fordeling av kontroll, kommer han også lite inn på hva vi innledningsvis betegnet «system-makt». Heller ikke drøfter han de klassiske frihetsproblemer, eller de «mektiges» handlefrihet i sin maktutøvelse. Slike situasjoner hvor «mektige» aktører må treffe beslutninger med store konsekvenser for mange andre, uten selv å ha reelle valgmuligheter, representerer utvilsomt maktutøvelse overfor de som rammes. Mer tvilsomt er det imidlertid om en kan si at det er den mektige aktøren som utøver denne makten. Når en kunne ønske at Hernes hadde gått litt mer inn på slike problemer og situasjoner, så er det bl.a. fordi mengden av de situasjoner hvor systemmakt gjør seg gjeldende, trolig er proposjonalt med hvor funksjonelt og systemstyrt samfunnet er. Hernes er i sin bok inne på at organisasjoner og institusjoner har økt sin makt på bekostning av personer. Dette er trolig riktig. Det kan imidlertid være et like viktig trekk ved det moderne funksjonsdelte industrisamfunn at også den systemmakt som ligger i samfunnsstrukturen og i samfunnets effektivitetsorienterte organisasjon, er økt. Forhåpentligvis vil de senere rapporter fra maktutredningen kaste mer lys over også dette spørsmålet.

20. Mens Hernes i utviklingen av maktmodellen tar utgangspunkt i aktører, aktøradferd og i aktørenes forhold til hverandre, og går lite inn på samfunnets organisasjon og virkemåte, er det mot disse han retter søkelyset i analysen av *avmakt*. Avmaktanalysen har da også fått mer karakter av konkret samfunnsanalyse enn den mer formelle maktanalysen. Det karakteristiske for avmaktssituasjoner er, som nevnt ovenfor, at resultatet og konsekvensene av aktørenes målrettede atferd og makt-

utøvelse på ulike måter *forvris* i forhold til de tilsktete. Det kan være flere grunner til at dette kan skje både for den enkelte som for samfunnsorganer og myndigheter, og når vi ser på samfunnet under ett. Hernes gjennomgår i bokas 2. del de viktigste av de *avmaktsframkallende mekanismer* i samfunnet. Bl.a. peker han på aktører ofte kan ha uklare forestillinger om sine egne interesser, og være uten bevissthet om eller ha falsk forståelse av den situasjon de handler i. Han peker videre på at det i samfunnets styringsmekanismer kan finnes strukturelle barrierer som fører til at visse verdier og visse gruppers interesser blir systematisk underrepresentert, eller forvridd i forhold til forholdene på «grasrota». Slik interesseforvridning skjer både i organisasjonene, i det politiske system, i det økonomiske system, i rettssystemet osv.

20. I mange tilfelle vil avmakt skyldes at sammenhengene mellom mål og midler er uklare og uoversiktlige, og av at det hersker reell konkurranse mellom ulike mål og verdier. Midler og tiltak som fremmer et mål kan da komme til å undergrave andre verdier og mål, som kanskje var forutsetninger for de første. Uttilsktete sidevirkninger og motsetninger mellom positive kortidsvirkninger og negative langtidsvirkninger synes i stigende grad å prege politikernes bestrebelser på å oppnå «fast styring» over samfunnsutviklingen. Et poeng Hernes framhever som er viktig i denne sammenheng er at når kunnskapen om de faktiske sammenhenger og egenskaper ved samfunnet som frambringer uttilsktete sidevirkninger og som gjør at avmaktssituasjoner vedlikeholdes, ikke er tilstede, så er også mulighetene for tilbakeføring av informasjon og for å korrigere politikken begrenset. De såkalte «stagflasjonsproblemer» en strir med i de fleste land i dag er et eksempel på en slik avmaktssituasjon. Arbeidsløshetsproblemet i mellomkrigstiden likeså. Dengang klarte den sosialøkonomiske vitenskap med Lord Keynes i spissen å frambringe nødvendig kunnskap, og adekvat politikk kunne utformes. Spørsmålet er når tilsvarende innsikt i stagflasjonens underliggende årsaker blir utviklet.

21. Hernes peker videre på *summeringsprosesser* og *totalvirkninger*, og *systemtvang* som viktige avmaktsårsaker. Det som karakteriserer summeringsprosesser er at når mange aktører samtidig og uavhengig av hverandre forsøker å realisere en interesse, så kan virkningene av dette være at alle ødelegger for alle. Eksemplene er velkjente; tidlige bilkøer ut av byen fordi alle vil komme køen i forkjøpet, alle må stå på fotballkamp fordi noen står osv. Summeringseffekten er at de forutsetninger hver enkelt la til grunn for sin handling ikke lenger vil være til stede. Systemtvang har en når aktører blir nødt til å handle på måter som er rasjonelle for de selv isolert sett, men som innebærer at det vil gå galt av sted for aktørene som kollektiv. Denne situasjonen har en bl.a. når det gjelder utnyttningen og bevaring av mange naturressurser, i rustningskappløp, i visse former for markeds konkurranse, osv.

22. Et grunnleggende spørsmål både for enkeltpersoner, grupper, organisasjoner og for samfunnet er *hvorledes avmaktssituasjoner skal kunne overskrides*, og reell styring over egen situasjon oppnås. Hernes drøfter dette spørsmålet i forhold til de ulike typer av avmaktssituasjoner og konklusjonen er: En må skaffe seg bedre innsikt i de avmaktsframkallende mekanismene og kunnskap om konsekvensene. Men det er ikke tilstrekkelig å gjennomskue årsakene. Det er, som Hernes uttrykker det, også nødvendig å «kunne endre de håndfaste sosiale forhold og vilkår som vedlikeholder dem. Det er ikke nok å endre handlingsgrunnlaget mentalt, det må endres materielt». Men kunnskaper og innsikt tar det tid både å framskaffe, formidle og nyttiggjøre i praktiske sammenhenger. Organisasjonsendringer er heller ikke alltid lett å gjennomføre, selv om de åpenbart er til fordel for et stort flertall. Dels skyldes dette samfunnets iboende treghet, men først og fremst det forhold at bestående institusjonelle ordninger og organisasjonsformer ofte er nært koblet sammen med bestemte interesser, og dermed også til interessegrupper og makthavere som ikke uten kompensasjon vil finne seg i å få sin posisjon svekket. Selv om overskridelse av avmakt representerer en utfordring og et virkeområde både for forskning, folkeopplysning, organisasjonsvirksomhet og politikk, vil derfor slik overskridelse alltid være tidkrevende og ofte konfliktfylt. I enkelte tilfelle lar ikke gradvis

omforming seg gjennomføre, og en mer fundamental omkastning av institusjoner og samfunns-systemer, en revolusjonær omveltning, må til for at avmakt skal kunne overskrides og framskritt være mulig.

23. Ved å legge opp til en analyse også av avmakt og avmaktsituasjoner synes jeg Hernes har utvidet maktutredningens perspektiv på en interessant, og fruktbar måte. Ved at analysen av avmakt knyttes først og fremst til samfunnsstrukturen og samfunnets virkemåte bygges det en bro til den mer formelle maktmodellen som kan bidra til at de samfunnsmessige betingelser for makt og maktens funksjoner i samfunnet blir skarpere fokusert. Det skal bli interessant å se hvorledes maktutredninger teoretisk og empirisk bygger denne broen, og hvilke funn og innsikt dette kan gi. Så langt Hernes i den foreliggende bok har ført analysen, har den åpnet for et spenningsfelt ikke bare tematisk mellom maktproblemer og avmaktsproblemer, men også når det gjelder tilnæringsmåte. Mens maktanalysen er begrepsorientert og munner ut i en enhetlig modell, er avmaktsanalysen problemorientert, og munner ut, ikke i en generell avmaktsmodell, men i noe som mer er et utkast til en typologi over ulike avmakts situasjoner. Slike spenningsfelter er gjerne fruktbare, og det er all grunn til å se med forventning fram til nye rapporter fra maktutredningen.

Utbyggingskonsulent

I OPPLAND FYLKE

Ved Utbyggingsavdelingen i Oppland er stilling ledig som Utbyggingskonsulent. Utbyggingskonsulenten vil arbeide med plan og utbyggings-spørsmål i forbindelse med fylkesplanen og andre oversiktsplaner, distrikts-politiske tiltak, låne- og tilskottsordninger for utbyggingsformål og fylkeskommunens investeringsvirksomhet m.v.

Søkere bør ha sosial- eller siviløkonomisk utdanning og høvelig praksis. I samsvar med endringer i lokalforvaltningen vil Utbyggingsavdelingen med det første bli overført fra fylkesmannens til fylkeskommunens administrasjon.

Stillingen avlønnes etter Statens lønnsregulativ, lønnstrinn 24, brutto lønn kr. 96 326,— pr. år. For særlig kvalifiserte søkere kan personlig tillegg komme på tale.

Søknadsfrist er 31. mai 1976.

Søknaden stiles til

Miljøverndepartementet og sendes

Fylkesmannen i Oppland,

Utbyggingsavdelingen,

Kirkegt. 74, 2600 Lillehammer.

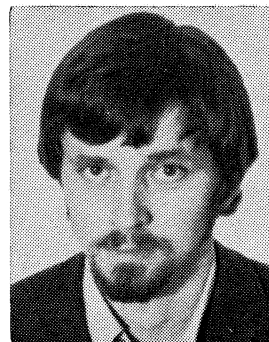
Nærmere opplysninger om stillingen kan fås ved henvendelse til plan- og utbyggingsjef Jan Kristiansen, tlf. 062/53 580.

Sosialøkonomene i arbeidslivet —

Noen statistiske data

AV

CAND.OECON KNUT ERIKSEN,
NAVF's UTREDNINGSINSTITUTT

I NAVF's utredningsinstitutt og i Statistisk Sentralbyrå er det etterhvert samlet opp en god del data om sosialøkonomene som utdanningsgruppe. Denne artikkelen er et forsøk på å presentere en del

av dette tallmaterialet på en oversiktlig måte.

Uteksamineringen av sosialøkonomer (cand.oecon.) har øket sterkt inntil det siste, men tilgangen av studenter tyder på at dette kommer til å snu seg de nærmeste

årene. Når det gjelder fordeling på næringer og geografisk fordeling, ser det ut til at sosialøkonomenes tendens til å klumpe seg sammen i Statsadministrasjonen og i Oslo-området har tiltatt i de senere årene.

1. Innledning.

I denne artikkelen skal vi presentere en del data om utviklingen i uteksamineringen av sosialøkonomer samt om deres tilpassing til arbeidsmarkedet både når det gjelder hvor raskt de får ansettelse, og næringsmessig og geografisk fordeling. De tallene som blir presentert her, er for såvidt tilgjengelige i offentlige statistikker og utredninger, fra NAVF's utredningsinstitutt og andre kilder, men det er såvidt vites ikke tidligere laget noen samlet framstilling av dette materialet.

«Sosialøkonom» er ikke noe entydig begrep. Intuitivt er det lett å forbinde det bare med tittelen cand.oecon., men det er også vanlig å inkludere statsøkonomer og personer med 1. avdelings eksamen (exam.oecon.) i dette begrepet. I tillegg kommer personer med utenlandske eksamener av samfunnsøkonomisk karakter. I 1970 var det anslagsvis 710 yrkesaktive cand.oecon. og 230 yrkesaktive statsøkonomer i landet ifølge NAVF's yrkesundersøkelse for økonomer [1]. Denne undersøkelsen omfatter ikke de som er exam.oecon. Ifølge folketellingen 1970 var det 166 exam.oecon. som var fulltidsarbeidende i 1970 (Tabell 12 i [2]).

I denne artikkelen skal vi hovedsakelig beskjeftige oss med cand.oecon.-gruppen da det er den gruppen som i dag tallmessig dominerer arbeidsmarkedet for kandidater med høyere samfunnsøkonomisk utdanning.

2. Uteksaminering av kandidater og tilgang på studenter.

Som vi ser av tabell 1, har tallet på uteksaminerte sosialøkonomer variert sterkt i 30-årsperioden 1945 til 1974. Krigen danner et naturlig skille, blant annet fordi studieordningen ble endret like før krigen slik at alle de som er utdannet etter krigen er sosi-

aløkonomer, mens de siste statsøkonomer ble uteksaminert i 1940. Ialt er det blitt uteksaminert 761 statsøkonomer i tiden 1908 til 1940, og 1217 sosialøkonomer (cand.oecon.) i tiden 1939 til 1974. Kandidattallet har variert sterkt i årene etter krigen. De første årene steg den årlige uteksamineringen av sosialøkonomer raskt og nådde en topp i begynnelsen av 1950-årene. Deretter gikk kandidattallet gradvis nedover for å nå bunnen i 1960, da det bare ble uteksaminert 2 cand.oecon. Etter det har kandidattallet steget sakte men sikkert fram mot et toppunkt på 89 kandidater i 1973.

Tabell 1: Uteksaminerte sosialøkonomer (cand.oecon.) 1945—74.

Eksamensår	Kvinner	Menn	Totalt
1945.....	1	17	18
1950.....	2	50	52
1955.....	2	38	40
1960.....	—	2	2
1965.....	2	20	22
1966.....	1	26	27
1967.....	—	29	29
1968.....	1	43	44
1969.....	2	56	58
1970.....	1	76	77
1971.....	5	80	85
1972.....	5	66	71
1973.....	5	84	89
1974.....	2	74	76
1975.....	1	70	71

Kilde: Student- og kandidatstatistikken [3] og annet materiale i NAVF's utredningsinstitutt.

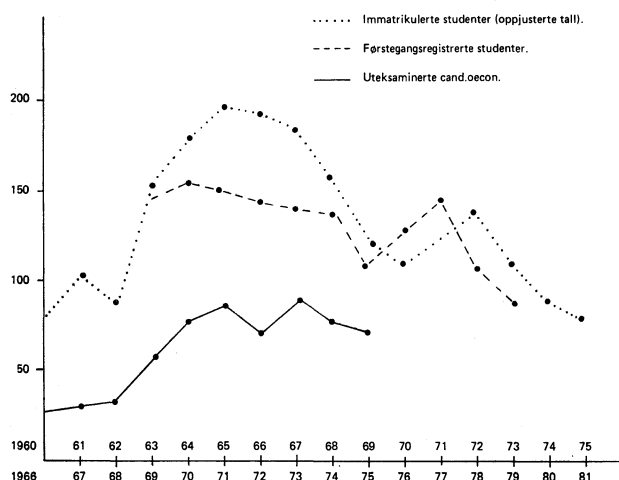
Kvinneandelen har hele tiden vært lav i det sosialøkonomiske studium, og den har ikke steget vesentlig etter krigen. Kvinneandelen blant statsøkonomene som ble utdannet før krigen, var faktisk høyere enn den har vært blant sosialøkonomene (cand.oecon.) som er utdannet etter krigen. Dette har trolig sammenheng med at statsøkonomi var et atskillig kortere studium enn sosialøkonomistudiet er fram til cand.oecon.-tittelen.

Tilgangen på nye studenter til sosialøkonomistudiet er selvfølgelig den viktigste faktor når det gjelder å forklare variasjoner i tallet på uteksaminerte cand. oecon. Tabell 2 viser to forskjellige mål for tilgangen til studiet. Det ene er tallet på studenter som ved immatrikuleringen oppgir at de skal studere sosialøkonomi, og det andre målet er tallet på studenter som har betalt semesteravgiften for første gang, og som har oppgitt sosialøkonomi som studium.

Det skulle vel være grunn til å tro at studentregistreringen er bedre egnet til å forklare den «egentlige» studenttilgangen enn immatrikuleringsstatistikken, men vi har lengre tidsserier og ferskere data når det gjelder immatrikuleringen. Det har vært sterk økning i tallet på personer som ved immatrikuleringen ikke har bestemt seg for fagstudium. For å kompensere for dette, er de uoppgitte blitt fordelt på de ulike fagstudiene i forhold til deres andel av studenttilgangen. De oppjusterte tallene er selvfølgelig svært usikre, men de har større likhet med registreringsstatistikken enn de rene immatrikuleringstallene.

Tabellen viser at tilgangen til sosialøkonomistudiet nådde en topp i 1964–65. Siden har det vært nedgang i tilgangen, men med et kortvarig oppsving omkring 1971.

Figuren nedenfor viser tabellene 1 og 2 fremstilt grafisk, men med en tidsforskyvning på 6 år mellom år for påbegynt studium og eksamensår. Dette gir ganske god samvariasjon mellom kurvene for tilgang og kurven for uteksaminering. Figuren tyder på, dersom gjennomsnittlig studietid ikke endres vesentlig, at vi innen 5–6 år vil oppleve at bare omlag 40 personer tar sosialøkonomisk embetseksamen i løpet av et år. Om dette er en tilstand som vil vare

Tabell 2: Tilgang på studenter til sosialøkonomistudiet 1960–75.

År	Immatrikulerte med sos.øk. som oppgitt studium (oppjustert i parentes) ¹⁾	Førstegangsregistrerte studenter
1960.....	81 (82)	
1961.....	97 (103)	
1962.....	81 (86)	
1963.....	149 (154)	146
1964.....	169 (179)	154
1965.....	187 (196)	150
1966.....	184 (194)	144
1967.....	174 (186)	141
1968.....	144 (159)	137
1969.....	107 (125)	111
1970.....	86 (110)	123
1971.....	78 (127)	146
1972.....	89 (138)	109
1973.....	71 (110)	89
1974.....	55 (88)	
1975.....	49 (78)	

¹⁾ Studenter med uoppgitt studium eller som har oppgitt bare examen philosophicum er her fordelt på fagstudier i forhold til fagstudiets andel av totalen.

Kilde: Student og kandidatstatistikken [3] og utdanningsstatistikk [7].

ved, avhenger selvfølgelig av om tilgangen til studiet vil fortsette på samme lave nivå eller ta seg opp igjen. Noe som kan føre til økning i tilgangen til sosialøkonomistudiet, er f.eks. skjerping av opptakskravene ved andre studier.

3. Yrkesaktivitet og tilpasning til arbeidsmarkedet.

Folketellingen 1970 [2] viser at yrkesaktiviteten blandt sosialøkonomer (cand.oecon.) under 70 år var 95 pst. i 1970. Som yrkesaktive ble regnet alle som hadde arbeidet 100 timer eller mer i løpet av året. Andelen som var i fulltidsarbeid, var 83 pst. For kvinnelige sosialøkonomer var den totale yrkesaktiviteten 79 pst., mens 60 pst. var fulltidsansatte. Sosialøkonomene er, når det gjelder yrkesaktivitet, omlag på linje med gjennomsnittet for personer med utdanning på samme universitetsnivå.

Yrkesaktiviteten for nyutdannede sosialøkonomer et halvt år etter eksamen har gjennomsnittlig ligget på omlag 80 pst. for de seks kullene som Utredningsinstituttets arbeidsmarkedsundersøkelse for nye akademikere omfatter. Dette er ca. 10 prosentenheter høyere enn gjennomsnittlig yrkesaktivitet for alle kandidatgrupper av høyere grad (cand. philol., cand.jur., mag.art., sivilingeniører osv). Men for flere av de andre gruppene gjelder at de i stor utstrekning studerer videre, enten for å ta pedagogisk seminar eller nye enkeltfag.

Tabell 3 viser hvor mange prosent av de arbeidsøkende sosialøkonomene som var «arbeidsledige» et halvt år etter eksamen. Det vil si «arbeidsledige» i den forstand at de et halvt år etter eksamen ikke

Tabell 3: *Andel av de uteksaminerte kandidater som ikke har fått relevant arbeid et halvt år etter eksamen, totalt og i prosent av arbeidssøkende.*

	72 V	72 H	73 V	73 H	74 V	74 H
Cand.oecon. . . .	6	1	1	5	4	4
%	(16,7)	(3,7)	(2,9)	(13,5)	(9,8)	(14,3)
Totalt, høyere grad	37	86	69	52	71	44
%	(5,9)	(11,7)	(8,8)	(7,4)	(8,8)	(6,1)

Kilde: Arbeidsmarkedet for nye akademikere [4].

hadde fått noe arbeid, fast eller midlertidig, som har relevans til den utdanningen de har fått.

For alle seks kullene under ett ser det ut til at sosialøkonomene har noe større problemer med å skaffe seg relevant arbeid enn det som er gjennomsnittet for personer med høyere grads eksamen. Som vi ser av tabellen, er imidlertid de absolutte tallene svært små.

4. Fordeling på næringssektorer

Av tabell 4 ser vi hvordan de yrkesaktive sosialøkonomene fordelte seg på næringssektorer i 1970 ifølge yrkesundersøkelsen. Vi ser også hvordan de ferske sosialøkonomene fordelte seg på næringssektorer et halvt år etter fullført eksamen. Dette er gjennomsnitt for de seks arbeidsmarkedsundersøkelsene for akademikere som er gjort over kullene våren 1972 — høsten 1974.

Av tabellen kan det se ut til at det er to tendenser som er ute og går og som kan være vanskelig å holde fra hverandre. Den ene er at nyutdannede sosialøkonomer gjerne begynner i den offentlige sektor, for så i en viss utstrekning etterhvert å gå over i privat virksomhet. Dette ser en ved å sammenlikne kolonne (1) i tabellen med kolonne (2) og (3). Det er imidlertid også en ikke ubetydelig forskjell mellom kolonnene (2) og (3). Dette kan tyde på at sosialøkonomer i mange tilfeller allerede har rukket å skifte jobb minst én gang før de er fylt 30 år. Enda viktigere som forklaring er det trolig at det i dag virkelig er flere sosialøkonomer i prosent av massen som er ansatt i den offentlige sektor enn i 1970. Det er bare omlag 1/10 av økonomene som har sin første jobb i den private sektor, mens det i 1970 var over en tredjedel av alle yrkesaktive sosialøkonomer under 30 år som var ansatt i den private sektor. Et annet påfallende trekk er den relativt høye andelen av de nyutdannede sosialøkonomene i perioden 1972—74 som har begynt i kommunal og fylkeskommunal virksomhet.

5. Geografisk fordeling.

Tabell 5 viser de sosialøkonomene (cand.oecon.) som var yrkesaktive i 1970, fordelt prosentvis etter hvilken landsdel de tok gymnaseksamen og i hvilken landsdel de arbeidet i 1970. Tabellen viser også hvordan sosialøkonomene gjennomsnittlig fordelte seg på

Tabell 4: *Sosialøkonomiske kandidater (cand.oecon.) fordelt på næringssektorer.*

Næringssektor	(1) Yrkesundersøkelsen 1970	(2) Yrkesundersøkelsen 1970	(3) ¹⁾ Arbeidssted 1/2 år etter eksamen 1972—74
	Totalt	Under 30 år	
	%	%	%
Universiteter, høyskoler og forskningsinst.	10	15	13
Skolen	6	0	3
Statsadministrasjonen	28	38	57
Fylkes- og kommuneadministrasjon	3	2	8
Offentlig sektor forøvrig	7	8	9
Private sektor	46	37	10
Sum	100	100	100

¹⁾ Gjennomsnitt for de seks semestrene - 72 V til - 74 H.

Kilder: Yrkesundersøkelsen [1] og arbeidsmarkedsundersøkelsen for nye akademikere [4].

landsdeler når det gjelder arbeidssted et halvt år etter fullført embetseksamen i årene 1972—74.

Det virker som om sosialøkonomene, uansett hvor de kommer fra i landet, oftest blir værende igjen i Oslo etter endt studium, og arbeider der. En del får etter en tid arbeid utenfor hovedstaden, men de fleste fortsetter altså å arbeide i Oslo. Det er også mulig at en større prosentdel av sosialøkonomene i dag arbeider i Oslo enn i 1970. Forskjellen mellom kolonne (2) og kolonne (3) skyldes antakelig en blanding av de to nevnte årsaker. Vi kan her trekke paralleller til forrige kapittel, der det gjaldt fordelingen på næringssektorer. Sentraladministrasjonen er i særklasse den næring som sysselsetter flest sosialøkonomer. Det aller meste av sentraladmini-

Tabell 5: *Yrkesaktive sosialøkonomer (cand.oecon.) fordelt etter gymnaslandsdel og arbeidsstedslandsdel. Prosent.*

Landsdel	Yrkesundersøkelsen 1970		(3) Arbeidssted 1/2 år etter eksamen 1972—74
	(1) Gymnaslandsdel	(2) Arbeidssted, alle yrkesaktive	
	%	%	%
Oslo	31	75	88
Østlandet utenom Oslo.	27	10	5
Sørlandet, Vestlandet og Trøndelag	35	12	5
Nord-Norge	7	3	2
Sum	100	100	100

Kilde: Se tabell 4.

strasjonen er plassert i Oslo, og likeså svært mange av de store private foretakene som kan tenkes å sysselsette sosialøkonomer.

Dette er vel den hovedsakelige forklaringen på at sosialøkonomer er den gruppe akademiske kandidater som i størst grad har konsentrert seg i Oslo. Gjennomsnittet for alle kandidatgrupper som er med i Utredningsinstituttets arbeidsmarkedsundersøkelser, var for høstkullet 1975: Oslo 41 pst., Østlandet ellers 17 pst., Sørlandet, Vestlandet og Trøndelag 35 pst. og Nord-Norge 7 pst. (jfr. [4]). Dette er omtrent som vanlig for arbeidsmarkedsundersøkelsene.

6. Gjennomsnittslønn.

Av tabell 6 ser vi at den gjennomsnittlige begynnerlønn for sosialøkonomer har utviklet seg på en måte som ikke er særlig forskjellig fra det som er gjennomsnittet for kandidater med høyere grads eksamen. Vi ser at begynnerlønnen har øket særlig sterkt det siste året.

For å få et begrep om hvordan de ferske akademikerne ligger an lønnsmessig i forhold til øvrige lønnstakere, kan vi sammenligne med den gjennomsnittlige timefortjeneste i industrien.

Tidligere har timefortjenesten for menn i industrien steget med mer enn begynnerlønnen for akademikere, nemlig med 13,5 pst. både fra høsten -72 til høsten -73 og fra våren -73 til våren 74. Fra høsten -73 til høsten -74 steg timefortjenesten for menn i industrien med 20,6 pst. [5]. Siste periode, fra våren -74 til våren -75, økte imidlertid begynnerlønningene for akademikere (også for sosialøkonomer) litt mer enn timefortjenesten for menn i industrien, som økte med 21,1 pst. [6]. Det er vel lite som tyder på at vi her kan snakke om noen ny tendens på grunnlag av tallene for siste periode. Det er vel heller slik at økningen i akademikerlønningene siste periode er kompensasjon for den store lønnsglidningen industriarbeiderne hadde forrige år.

Tabell 6: Gjennomsnittlig månedslønn for kandidater med eksamen av høyere grad et halvt år etter eksamen. Økning fra samme dato forrige år.

	72 V pr. 15/11 —72	72 H pr. 15/5 —73	73 V pr. 15/11 —73	73 H pr. 15/5 —74	74 V pr. 15/11 —74	74 H pr. 15/5 —75
Cand.oecon. ...	3 670	4 030	4 000	4 300	4 500	5 220
Prosentvis økning siste år.			9,0	6,7	12,5	21,4
Kandidater, høyere grad .	3 800	3 930	4 000	4 220	4 590	5 190
Prosentvis økning siste år.			5,3	7,4	14,8	23,0

Kilde: [4].

HENVISNINGER:

- [1] Anne Marie Ivås: Yrkesundersøkelse for siviløkonomer, sosialøkonomer og statsøkonomer i 1970. Melding 1972:6. NAVF's utredningsinstitutt.
- [2] Folke- og bolig telling 1970. Hefte III Utdanning. Statistisk Sentralbyrå.
- [3] Norske studenter og kandidater ved innenlandske og utenlandske læresteder. Melding 1975:5 (og tidligere utgaver). NAVF's utredningsinstitutt.
- [4] Kristi Skårberg: Arbeidsmarkedet for nye akademikere høsten 1974 Melding 1975:7 (og tidligere utgaver). NAVF's utredningsinstitutt.
- [5] Lønnsstatistikk 1974. NOS A724. Statistisk Sentralbyrå.
- [6] Statistisk månedshefte nr. 10/1975. Statistisk Sentralbyrå.
- [7] Utdanningsstatistikk: Universiteter og vitenskapelige høyskoler. Høstsemestret 1973. NOS A731 (og tidligere årganger). Statistisk Sentralbyrå.

Sosialøkonom

I Statistisk kontor, Pengepolitisk avdeling, er det ledig et engasjement av ca. 1½ års varighet med mulighet for fast ansettelse.

Arbeidsoppgavene vil hovedsakelig omfatte utarbeidelse og analyse av statistikk knyttet til penge- og kredittmarkedet.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til kontorsjef Jon Petter Holter, tlf. 41 21 20, linje 190.

Søknad med bekreftede attestkopier sendes Norges Bank, Personalkontoret, Postboks 336, Sentrum, Oslo 1, innen 10. juni 1976.

NORGES BANK

BOKANMELDELSER

KNUT GETZ WOLD:

ØKONOMISK STYRING I ET FRITT SAMFUNN

H. Aschehoug & Co., Oslo 1975.

Boken er en samling tidsskriftartikler og forelesninger fra årene 1945 til 1973. Artikler fra Statsøkonomisk Tidsskrift er representert, men de fleste av artiklene ser ut til å være skrevet hovedsakelig for ikke-økonomer i tidsskrifter som Samtiden, Sosialt arbeid, Nordisk Tidsskrift for internasjonal Ret og andre. Dette betyr imidlertid ikke at boken ikke er av interesse for sosialøkonomer, men snarest at forfatteren er blitt ansporet til å legge seg pedagogisk ekstra sterkt i selen.

Diskusjonen av penge- og kredittpolitiske problemer og utenriksøkonomiske problemer er naturlig nok gitt særlig vekt i samlingen. Det er først og fremst på disse områder en økonom ute etter å orientere seg i norsk økonomisk-politisk virkelighet vil ha mye å hente. Men er man interessert i en kort fremstilling av etterkrigstidens viktigste økonomiske problemstillinger i Norge, sammenhenger mellom sosialpolitikk og samfunnsøkonomi, Norges Banks forhold til regjeringen, bankene og utlandet, eller i hvorledes man bør avgrense embedsmenns adgang til å drive politisk virksomhet får man også solid informasjon.

I diskusjonen av kredittpolitikken og Norges Banks rolle går det igjen som et hovedsynspunkt at målsettingen om full sysselsetting setter nokså snevre grenser for kredittpolitikken og effekten man kan vente av denne politikken på prisutviklingen. I Kristofer Lehmkuhl-forelesningen ved NHH i 1972 for eksempel, får vi skissert et bilde av en økonomi der lønnsutviklingen i hovedsak styres av organisasjonene i arbeidslivet, karteller og prisavtaler spiller en stadig økende rolle for prisfastsettelsen, jordbruksprisene fastlegges i forhandlinger mellom staten og jordbruksorganisasjonene, og fiskernes inntekter i høy grad påvirkes av forskjellige statlige støtteordninger. Under slike forhold mener Getz Wold det er meningsløst å snakke om at sentralbanken skulle ha noe særansvar for prisutviklingen. Selv i et slikt system mener han imidlertid at sentralbanken har viktige oppgaver i valutapolitikken (kurspolitikken, kapitalbevegelsene) og i kredittpolitikken (hovedsakelig indirekte styring av bankenes utlån).

Man kunne kanskje si det slik at sentralbankens oppgave er passivt å forsyne systemet med så mye likviditet at gitte nominelle lønnskrav kan imøtekommes uten konsekvenser for sysselsettingen. Dette skjer om nødvendig ved å «ta penger ut av luften», og uansett konsekvenser for prisstigningen. Sentralbanken kunne imidlertid drive en mer aktiv anti-inflasjonspolitikkk hvis Finansde-

partementet ønsket det. Men resultatet ville bli, ihvertfall kortsiktige, uønskede virkninger på andre målsettinger. Mange vil savne en diskusjon av hvorvidt en eventuell anti-inflasjonspolitikkk nødvendigvis vil ha langsiktige virkninger på sysselsettingen.

Under diskusjonen av Norges Banks samspill med bankene om kredittpolitikken, brukes uttrykk som: «Når totale rammer for den kredittekspansjon som kan godtas, er fastlagt» osv. Tatt i betraktning at Finansdepartementet aldri har bevist eller sannsynliggjort i særlig grad at den kredittekspansjon man opererer med i kredittbudsjettet er den som er forenlig med de realøkonomiske målsettinger i nasjonalbudsjettet, ville det vært interessant med en diskusjon av hvilken vekt man egentlig bør legge på kredittbudsjettets totalrammer når man vurderer om bankenes utlånsøkning er for høy eller for lav.

Som en rød tråd gjennom diskusjonen av handelspolitikk og internasjonale betalingsproblemer går synspunktet at de små land har mest å vinne på internasjonalt økonomisk samarbeid. I «De internasjonale økonomiske organisasjoner og de små land» sies det slik: «De små landene står ikke på like linje med de store. De har på en gang større interesse av det mellomfolkelige økonomiske samarbeide fordi de er relativt mer avhengig av verdensøkonomien. Og de er på den andre siden av denne grunn mer sårbare enn de store landene». I denne artikkelen og i «Mellomfolkelig økonomisk integrasjon og pengepolitikken» behandles en rekke utenriksøkonomiske emner. I diskusjonen av betalingsbalanseproblemer kommer det klart frem at forfatteren mener overskuddslandene har et spesielt ansvar. Tanken om utlånsplikt for land som øker sine internasjonale reserver utover visse grenser blir luftet. Asymmetrien mellom overskudds- og underskuddsland dukker også opp i spørsmålet om valutakursendringer. Presset på overskuddsland til å foreta internasjonalt ønskede kursendringer under Bretton-Woods-systemet var mye mindre enn på underskuddslandene, idet overskuddslandene ikke stod overfor en stram finansieringsbetingelse. For øvrig diskuteres også vanskelighetene med å få til internasjonalt ønskede devalueringer. Det internasjonale valutafond kritiseres for at det aldri erklærte dollaren for en «scarce» valuta i de første etterkrigsårene. Dermed fikk man ikke en diskriminering av dollarvarer som hadde internasjonal sanksjon og var klart nødvendig i den daværende situasjon. Mange mener at en resolutt bruk av adgangen til å erklære en valuta «scarce» ville ha øvet nok press på overskuddsland til å forlenge Bretton-Woods-systemet med adskillige år.

Elementer av automatisk stabilisering i Bretton-Woods-systemet diskuteres. Land som mister reserver får redusert sin innenlandske likviditet

gjennom seddelbankens salg av valuta. Denne kontraktive impulsen virker i retning av å stoppe reserveadgangen. Videre blir problemene med store, kortsiktige kapitalbevegelser for et system med faste valutakurser tatt opp.

Av mer spesiell interesse kan nevnes forfatterens fremstilling av en nokså vanlig holdning til spørsmålet om krigserstatninger fra Tyskland. Det at India, Egypt og andre trekker på tilgodehavender i London opparbeidet under krigen ses som helt naturlig. Når Tyskland ikke betaler andre land for ytelser disse, ufrivillig, leverte under krigen, heter det at man har vært realistisk nok til ikke å pålegge Tyskland tunge erstatningsforpliktelser.

Under diskusjonen av Norges Bank heter det at «storparten (av overskuddet) blir overført til kursreguleringsfondet, noe devalueringen ifjor viste behovet for». Det er vanskelig å forstå at dollardevalueringen viste noe slikt behov for fondsavsetning. Avsetningen kan under ingen omstendighet motvirke tapet ved at devalueringen reduserte den importmengde valutabeholdningen kan kjøpe. Ellers er det pussig etter at 1975 er bak oss å lese i en artikkel fra 1961 at mulighetene for en norsk særkonjunktur benektes nokså kategorisk.

Foruten diskusjonen av spesifikke problemer gir artiklene en god historisk oversikt over betalingssystemets utvikling etter krigen: «Fra 40-årenes bilateralisme, gjennom 50-årenes europeiske regionalisme til 60-årenes verdensomfattende multilateralisme».

Litt redaksjonelt pirk til slutt: For å få artiklene i bedre perspektiv hadde det vært fint for leseren å kunne se årstall og publikasjon ved begynnelsen av hver artikkel i stedenfor bak. Boken er holdt i et godt riksmål, men skjennes litt av det departementale og stilbrytende «innskott».

Knud Zimmer Ross

EGIL BAKKE:

«ØKONOMISK POLITIKK».

Universitetsforlaget 1975, 103 s.

Det står i forordet at boken tar sikte på å dekke et «... følt behov for en bok som gir interesserte studenter en uteknisk innføring i økonomisk-politiske problemstillinger og i prinsipper for den økonomiske politikk». På relativt få sider vil altså forfatteren gi en «uteknisk» innføring av et felt som gjerne tar flere bøker innen økonomisk teori, offentlig økonomikk og internasjonal økonomi.

Som en altså da må forvente går en slik forenkling ut over presisheten i fremstillingen. Leseren blir sittende igjen med følelsen av at emnevalget muligens kunne ha vært konsentrert noe til fordel for en videre utdyping av de grunnleggende elementer i den økonomiske politikk.

Dette spiller også over på fordelingen av stoffet, som synes å være noe skjev. Begrepsdefinisjoner og økosirksammenhenger får en 10 pst. av boken, 35 pst. går med til diskusjon av virkemidlene i økonomisk politikk, mens resten benyttes til diskusjon av forskjellige spørsmål innen internasjonal økonomi. Her gis mange interessante opplysninger om utenriksregnskapet, internasjonale kapitalbevegelser etc., men fremstillingen synes ikke nok å legge vekt på sammenhengen med landets øvrige økonomiske politikk. Jeg tror boken ville tjent på å forkorte disse diskusjoner noe til fordel for en videre utdyping av de sentrale emner innen offentlig økonomikk. Forfatteren sier at finans- og kredittpolitikken er de viktigste virkemidler for å realisere mål for samfunnsutviklingen. Til tross for dette brukes kun 21 sider på disse temaer, mens f.eks. 27 sider brukes på en beskrivelse av internasjonale betalingssystemer og internasjonale investeringer.

En får inntrykk av at forfatteren prøver å rette opp inntrykket av manglende presishet i fremstillingen ved på et sted, ganske plutselig og umotivert, å innføre en økonomisk modell bestående av et sett ligninger, for å diskutere multiplikatorvirkninger og effekter ved endringer i visse økonomiske variable. Jeg tror boken ville tjent på å holde seg til en rent verbal forklaring også her, da den på forhånd lite matematisk motiverte leser, neppe vil få meget glede av diskusjon av dette ligningssystemet, så meget mer som det har sneket seg inn trykkfeil i teksten her.

Bokens ubetinget sterke side er det praktiske tilsnitt som gis fremstillingen i hvert enkelt avsnitt, hvor leseren får nytte godt av forfatterens erfaring fra offentlig administrasjon. Det pekes på mange forhold som spiller inn i det offentliges valg og bruk av handlingsparametre. Det kommer frem at det ikke er noe absolutt ved valg av virkemidler i den økonomiske politikk og at selv om det kan være relativt stor enighet om målene, vil det alltid kunne være ulike politiske oppfatninger knyttet til de virkemidler man skal bruke og til virkningen av disse virkemidler vis a vis målsettingene. Boken kan derfor egge til diskusjon blant leserne, og muligens inspirere til ytterligere lesning på feltet.

Hans H. Forberg.

HANDELSDEPARTEMENTET

KONSULENT

(LØNNSTRINN 18—21) TIL VALUTAABDELINGEN.

Konsulent (lønnstrinn 18—21) til Valutaavdelingen

Arbeidsområdet er allsidig og omfatter internasjonale betalingsspørsmål og generelle utredninger angående Norges betalingsbalanse overfor utlandet, bl.a. til nasjonalbudsjett og langtidsprogram.

Søkeren må ha sosialøkonomisk embetseksamen. Nærmere opplysninger ved byråsjef Leif Asbjørn Nygaard i telefon 20 51 10.

Søknader sendes

Handelsdepartementet,
Administrasjonskontoret,
Postboks 8113 Oslo-Dep., Oslo 1,
innen 15. juni 1976.

Konsulentstilling

FOR ØKONOM ELLER REALIST

Likestillingsrådet søker sosialøkonom (siviløkonom) eller realist som konsulent i sekretariatet. Rådet er tillagt en rekke interessante oppgaver på et vidt felt av samfunnslivet. Den som ansettes vil få variert arbeide men særlig oppgaver som gjelder arbeidsliv og lønsspørsmål.

Arbeidet vil omfatte saksutredning, utarbeiding av lønns- og sysselsettingsoversikter og analyser, bearbeiding av data om kvinners og menns stilling på ulike områder, og diverse saksbehandling.

Med praksis vil vedkommende også få i oppdrag å utarbeide innstillinger til Likestillingsrådet om lovforslag og meldinger fra departementene.

Personer med annen høyere utdanning som har statistikk/økonomi i fagkretsen kan også søke stillingen.

Stillingen er lønnet i l.trinn 18—21, grunnlønn kr. 72 424,—, topplønn kr. 85 198,—. Fra lønnen trekkes 2 pst. innskudd til Statens pensjonskasse.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse tlf. 11 78 30.

Søknaden med kopier av attester og vitnemål sendes
innen 4. juli 1976 til:

LIKESTILINGSRÅDET

C. J. Hambros plass 5, Oslo 1.

De Norske Hermetikfabrikers Landsforening er en bransjeorganisasjon med en omfattende virksomhet for å ivareta og utvikle industriens interesser. En sterk utvidelse ved Sekretariatet har medført at det nå er opprettet en stilling for en

ØKONOM

Stillingen vil passe for en sosialøkonom, siviløkonom eller diplomøkonom vant med selvstendig utredningsarbeide.

Økonomen vil få en bred kontaktflate utad, til offentlige myndigheter, organisasjoner og medlemsbedrifter, og må derfor ha en klar skriftlig og muntlig fremstillingsevne.

Foreningen vil være behjelpelig med å skaffe leilighet.

Ytterligere opplysninger kan fås ved henvendelse til kontorsjef Jac Salvesen, tlf. 045/20 507.

Skriftlig søknad sendes innen 10. juni til

DE NORSKE HERMETIKFABRIKERS LANDSFORENING

Postboks 327, 4001 Stavanger

Sosialøkonomer

søkes til interessante arbeidsoppgaver i samband med opplegg, bearbeiding og analyse av statistikk. Det mest moderne EDB-utstyr nyttes i arbeidet, og søkere som har kjennskap til EDB, bes opplyse om dette.

Gode arbeidsforhold i et inspirerende miljø.

Lønn som konsulent eller førstesekretær etter kvalifikasjoner. Begynnerlønnen for nevnte stillinger er for tiden henholdsvis kr. 67 672 og kr. 58 632 pr. år. Søkere med exam.oecon.-eksamen kan bli tilsatt som sekretærer med begynnerlønn kr. 48 592 pr. år.

Nevnte lønnsatser vil bli regulert med virkning fra 1. mai 1976.

Pensjonsordning med 2 prosent pensjonsinnskudd.

Nærmere opplysninger fåes ved henvendelse til direktør Petter Jakob Bjerve, tlf. 41 38 20, linje 601.

Skriftlig søknad

med bekreftede avskrifter av eksamensvitnemål og attester

sendes snarest mulig innen 14. juni d.å. til

STATISTISK SENTRALBYRÅ

Dronningensgt. 16, Postboks 8131 Dep.

Oslo 1